

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

КОБЗАР

II

На чужині

1947

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

КОБЗАР

повне видання в трьох томах

На чужині

1947

Видання книжкового товариства
«Універсальна Бібліотека».

Permitted by authority of Military Government

ТОМ ДРУГИЙ

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія)

Ти віддав нас на погорду сусідам
нашим і на посміховисько тим, що
кругом нас. Зробив нас поговоркою
між народами, щоб люди хитали
головами.

Псалом XLIII., ст. 14—15.

I. ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове¹²⁹ і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві.
— „Бог простить:
Ми пташки-душі, а не люде!
А відсіля видніше буде,

Як розкопуватимуть льох.
Коли б вже швидче розкопали!
Тоді б у рай нас повпускали;
Бо так сказав Петрові Бог:
«Тоді їх в рай ми повпускаємо,
Як все Москаль позабірас,
Як розкопа Великий Льох.»"

ПЕРША ДУША:

Як була я людиною,
То Прісею звалась;
Я отутечки Й родилась,
Тут і виростала;
Отут, було, на цвінтарі
Я з дітъми гуллю,
З тим Юрусем гетьманенком¹³⁰)
У піжмурки граюсь;
А гетьманша, було, вийде
Та Й кликне в будинок,
Он — де клуня: отам мені
І фіг і родзинок,
Всього мені понадас
І на руках носить.

До гетьмана ж як приїдуть
Із Чигрина гости,
То це Й шлють, було, за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілус.
Оток-то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили Й кохали,
І нікому я нічого,
Ні-же злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та Й ще чорноброва!

Всі на мене залицллись,
І сватати стали;
А у мене, як на тес ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку,
Якраз у неділю,
Побігла я за водою.
(Вже й криниця тая
Засунулась і високла,
А я все літаю!)
Дивлюсь: гетьман з
старшиною ...
Я води набрала,

Та вповні шлях перейшла їм;
А того я не знала,
Цо він їхав в Переяслав
Москви присягати.
І вже ледве я не-ледве
Донесла до хати
Оту воду.

Чом я з нею

Відер не побила? ...
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в рай не пускають!

ДРУГА ДУША:

А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва вночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сеймі¹⁴⁾ потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявшися,
Зо мною лежали.
І насилу то, насилу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила

Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище:
Насилу я сковалася
На тім пожарищі!
Одна тільки і осталась
В Батурині хата,
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертався зпід Полтави.
Я ішла з водою
Повз хатину, а він мені
Махає рукою:
Звелів коня напоїти.
А я й напоїла;
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала ...
Цар поїхав в Московщину.
Мене поховала

Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та, що й мене привітала
В безверхій хатині.
А на завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,
Бо ні кому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
І сволок з словами

На вугілля попалили, —
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю;
А за що мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть, за те, що всікому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла.

ТРЕТЬЯ ДУША:

А я в Каневі родилася;
Ще й не говорила,
Мене мати, ще сповиту,
На руках носила,
Як іхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А я з матіррою сидла
На горі, в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи юти хотілось,
Чи, може, що в маленької
На той час боліло?
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері
Князі і всі сили,
Восводи, а між ними
Цариця сидла.
Я глянула, усміхнулась —

Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.
От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За що мене на митарства
Й досі непускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Смеркається. Полетімо
Ночувати в Чуту¹⁴⁾:
Як що буде робитися,
Відтіль буде чути!

Схопилися білесенькі
І в ліс полетіли,
І на гілоньці на дубі
Ночувати сіли.

II. ТРИ ВОРОНИ.

ПЕРША:

Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,

Та продав злодіям
Той крам, що накрав¹⁵⁾.

ДРУГА:

Я в Парижі була,
Та три злоті з Радзілілом
Та з Потоцькими пропила¹⁴⁾.

ТРЕТЬЯ:

Через мост ідьот чорт,
А каза па ваде:
Быть беде! Быть беде¹⁴⁾!

Отак кричали і летіли
Ворони з трьох сторон, і сіли
На малку¹⁴⁾, що на горі,
Посеред лісу, усі три;
Мов на мороз понадувались,

Одна на другу позирали
Неначе три сестри старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мохом поросли.

ПЕРША:

Оце тобі, а се тобі!
І оце літала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста¹⁴⁾ вкрала
Трохи жовчі. От, бачите,

Й с чим розговітись!
Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживитись?
Чи чорт-ма й тепер нічого?

ТРЕТЬЯ:

Єсть, сестріцы, многа!
Трі указа¹⁴⁾ накаркала
На адну дорогу.

ПЕРША:

На лку се? На ковану?
Ну, вже наробила!

ТРЕТЬЯ:

Да шесть тысяч в адной версте
Душ передушіла.

ПЕРША:

Та не бреши, бо тілько п'ять,
Та й то з фоном-Корфом¹⁴⁾!
Ще й чваниться, показує

На чужу роботу . . .
Капусниця закурена!
А ви, мосці-пані,

Бенкетусте в Парижі?
Іоганці погані!
Що розлили з річку крові
Та в Сибір загнали¹⁰⁾)

Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запишались!
А ч яка вельможна пава!

ДРУГА Й ТРЕТЬЯ:
А ти що зробила?

ПЕРША:

А дзуськи вам питати мене!
Ви ще й не родились,
Як я отут шинкувала
Та кров розливала.
Дивись, лкі! Карамзина¹¹⁾),

Бачиш, прочитали,
Та й думають, що ось-то ми!
Цитьте, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки!

ДРУГА:

Ото, яка недотика!
Не та рано встала,

Що до-світа упилася,
А та, що й проспалась.

ПЕРША:

Упилася б ти без мене!
З своїми ксьондзами!
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польшу з королями;
А про тебе, щебетухо,
І досі б стояла! . . .
А з вольними Козаками
Що я виробляла?!

Кому я їх не наймала,
Не запродаала?
Та й живучі ж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала¹²⁾).
Ні, встали погані!
Із шведською приблудою¹³⁾.
Та й тоді ж творилось!
Виростаю, як згадаю:

Батурик спалила,
Сулу в Розині загатила
Тілько старшинами
Козацькими, а такими,
Просто козаками,
Фінляндію засіяла,
Насипала бурти
На Орел¹⁴⁾; на Ладогу¹⁵⁾)
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота гатила,
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Отоді-то було свято!
Аж пекло злякалось,
Мати Божа у Иржавці
Вночі заридала!

ТРЕТЬЯ:

І я такі пажіла:
С Татарамі памутіла,
С Мучителем пакутіла¹¹⁷⁾,

С Петрухою папіла¹¹⁷⁾,
Да всю Несицам прадала.

ПЕРША:

Та й ти добре натворила:
Так Кацапів закріпила
У пімецькі кайдани, —
Хоч лягай те і засни!
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають!
Вже ж і в кріпость завдала
І дворянства страшну силу
У мундірах рознодила,
Як тих вашей розвела:
Все вельможній байстрята!
Уже й Січ їх біснувата
Німотою поросла,
Та й Москаль — незгірша
штука:

Добре вміс гріти руки.
І я люта, а все-таки
Того не зумію,

Що Москалі в Україні
З Козаками діють!
От-от указ надрукують:
«По милості Божій
І ви — Наші, і все — Наше,
І гоже Й негоже!»
Тепер уже заходились
«Древности» шукати
У могилах, бо нічого
Уже в хаті взяти, —
Все забрали любісінько!
Та лихий їх знає,
Чого вони з тим поганним
Льохом поспішають.
Трошки б, трошки підождали,
І церква б упала;
Тоді б собі дві руїни
Разом розкопали.

ДРУГА І ТРЕТЬЯ:

Чого ж ти нас закликала?
Щоб на льох дивитися?

ПЕРША:

Таки й на льох! Та ще буде
Два дива твориться:
Сю піч будуть в Україні
Родитись близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий буде (оце вже наш!)
Катам помагати, —
Він вже в череві кусає . . .
А я начитала,

Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добре поплюндрує,
І брата не покине,
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут компонують:
На катів та на все добре
Кайдани готовують!

ТРЕТЬЯ:

Я золотом растопленным
Залюо сму очі! . .

ПЕРША:

Ні, він, клятий недовірок,
Золота не скоче!

ТРЕТЬЯ:

Я царевымі чінамі
Скручу сму рук!! . .

ДРУГА:

А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки!

ПЕРША:

Ні, сестриці, не так треба:	Гора над Чигрином . . .
Поки сліпі люде,	О, сміється і ридас
Треба його поховати,	Уся Україна!
А то лихо буде!	То близнята народились;
Он бачите: над Чигрином	А навісна мати
Мітла простяглася,	Регочеться, що Іванами
I над Дніпром і Тясмином	Обох будуть звати.
Земля затряслася.	Полетимо! . . .»
Чи чусте? Застогнала	

Полетіли

Й, летячи, співали:

ПЕРША:

Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!

ДРУГА:

Побіжить наш ярчук
В ирій юсти гадюк
Зо мною.

ТРЕТЬЯ:

Как хвачу, да памчу, —
В самый ад палечу
Стрелою!

ІІІ. ТРИ ЛІРНИКИ.

Одни сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Миришам співати.

ПЕРШИЙ:

Що-то, сказано — ворони:
Уже й помостили!
Мов би для їх те сідало
Москалі зробили.

ДРУГИЙ:

А для кого ж? Чоловіка,
Певно, не посадять
Лічить зорі . . .

ПЕРШИЙ:

Ти б то кажеш!
А, може, й посадять
Москалика або Німця;

А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.

ТРЕТЬЯ:

Що се таке верзете ви?
Які там ворони,
Та Москалі, та сідало?
Нехай Бог боронить!

Може, ще нестись заставлять,
Москаля плодити?
Бо с чутка, що цар хоче
Весь світ полонити.

ДРУГИЙ:

А, може, й так! Так на
чорта ж
Іх на горах ставить?

Та ще такі височенні,
Що хмари достанеш,
Як ізлісти.

ТРЕТЬЯ:

Так отже ж що!
Ото потоп буде.
Пани туди повилазять

Та дивитись будуть,
Як мужики тонутимуть.

ПЕРШИЙ:

Розумні ви люде,
Та нічого не знаєте!
То понаставляли
Ті хвигури от для чого:

Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь отам за Тлємином.

ДРУГИЙ:

Чорт-зна що провадиш!
Нема хисту, то й не бреши!
А що, як присядем
Отутечки під берестом
Та трохи спочинем?
Та в мене ще ұматків зо два

Є хліба в торбині,
То посідаєм в пригоді,
Поки сонце встане.
(Посідали.) А хто, братці,
Співа про Богдана?

ТРЕТИЙ:

Я співаю і про Яси¹⁶⁸),
І про Жовті-Води¹⁶⁹),
І містечко Берестечко¹⁷⁰).

ДРУГИЙ:

В великий пригоді
Нам сьогодні вони стануть:
Бо там коло льоху
Базар люду находитись,

Та й панства нетрохи.
От де нам пожива буде!
А-ну, заспівася
Проби ради!

ПЕРШИЙ:

Та цур йому!
Лучче полягася

Та виспимось! День великий:
Ще будем співати.

ТРЕТИЙ:

І я кажу. Помолимось
Та будем спати.

• • •

Старці під берестом заснули.
Ще сонце спить, пташки
Мовчатъ,
А коло льоху вже проснулись
І заходилися копать.

Копають день, копають два,
На третій насилу
Докопалися до муру,
Та трохи спочили,
Роставивши караули.

Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству.

Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: «Треба, каже,
Своди розламати!
Всрий дело!» Розламали,
Та й перелякались:
Костинки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниле корито
Й костячки в кайданах!
Як би в форменних, то б добре:
Вони б ще здалися!
Засміялися . . . А ісправник
Трохи не сказився,
Що нічого, бачиш, взяти;
А в'и то трудився,
І день і ніч побивався,
Та дурнем убраєся.
Як би Іому Богдан оце
У руки попався,

У москалі заголив би,
Щоб знат, як дурити
Правительство! Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка¹⁶¹) в пику пише,
По-московськи лас
Увесь народ. І на старців
Отих налітас:
— «Вы што делаете, плуты?»
— „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана!“
— «Я вам дам Богдана!

Мошеннікі, дармоеды!
І песню сложілі
Про такого ж мошенніка!“
— „Нас, пане, навчили!“
— «Я вас навчу! Засаліть Ім!“
Взлії й завалили, —
Випарили у московській
Бані-прохолоді.
Отак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!

Так малий льох в Суботові
Москва розкопала,
Великого ж того льоху
Ще й не дошукалась.

21. Х. 1845.
Миргород.

СУБОТІВ.

Стойти в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока:
Ото церква Богданова¹⁶²).
Там то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділився.

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталося:
Москалики, що зустріли,
То все очухрали;
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,

Що й за труди не находитъ...
Отак-то, Богдане!
Занапастив-сеси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така дяка ...
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Вайстрюки Скатерини
Сараню сіли.
Отаке-то, Зіновію¹⁶⁾,
Олексіїв¹⁶⁾ друге!
Ти все oddав приятелям,
А Ім і байдуже!
Кажуть, бачиш, що «все-то те

Таки й було наше,
А що ми тілько наймали
Татарам на пашу
Та Полякам» ... Може й
справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонній люде ...
Не смійтесь, чужі люде!
Церква-домовина
Розвалиться, а зпід неї
Встане Україна
І розвіс тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

21. X. 1845.
Миргород.

НАЙМИЧКА.

ПРОЛОГ.

У неділю вранці рано
Поле крилося туманом;
У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лона пригортас
Ta з туманом розмовляє:
«Ой, тумане, тумане,
Мій латаний талане!
Чому мене не сковасиш
Отут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку!

Сховай тілько в полі,
Щоб ніхто не знов, не бачив
Моєї недолі!
Я не одна — сесть у мене
І батько і мати ...
Сесть у мене, — туманочку,
Туманочку, брате, —
Дитя моє, мій синочку,
Некрещений сину!
Не я тебе хреститиму
На лиху годину;
Чужі люде хреститимуть, —
Я не буду знати,
Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата ...
Не лай мене! Молитимусь,

Із самого неба
Долю виплачу слізами
І пошлю до тебе!»

Пішла полем ридаючи,
В тумані ховалась,
Та крізь слізози тихесенько
Про вдову співала,
Як удова в Дунасві
Синів поховала:

«Ой, у полі могила;
Там удова ходила, —

Там ходила, гуляла,
Трути-зілля шукала.
Трути-зілля не найшла,
Та синів двох привела,
В китасечку повила
І на Дунай однозла:
«Тихий, тихий Дунай!
«Моїх діток забавляй.
«Ти, жовтенький пісок!
«Нагодуй моїх діток,
«І скупай, і сповій,
«І собою укрий!»

I.

Був собі дід та баба,
З давнього давна, у гаї над ставом,
Удвох собі на хуторі жили,
Як діточок двос,
Усюди обос.
Ще змалечку удвох ягнятка пасли,
А потім побралися,
Худоби діждалися,
Придбали хутір, став і млин,
Садок у гаї розвели
І пасіку чималу, —
Всього надбрали.
Та діточок у їх Біг-ма,
А смерть з косою за плечима.

Хто ж їх старість привітас,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховас?
Хто душу спом'лне?
Хто поживе добро чесно
В добрую годину,
І згадас дякуючи,
Як свол дитина? . . .

Тяжко дітей годувати
У безвсрхій хаті.
А ще гірше старітися
У білих палатах,
Старітися, умірати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сміх, на розтрату!

II.

І дід і баба у неділю
На прильбі вдвох собі сидли
Гарненько, в білих сорочках.
Сяло сонце в небесах, —
А-ні хмариночки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховалося у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.

В такім раї чого б, бач ся,
Старим сумувати?
Чи то давнє як лихо
Прокинулось в хаті?
Чи вчорашиє, задавлене
Знов заворушилось?
Чи ще тільки заклюнулось,
І рай запалило?

Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може, вже
Оце збрігаються до Бога,
Та хто в далеку дорогу
Ім добре коней запряжε?
— «А хто нас, Насте, поховас,
Як пощремо?»

— «Сама не знаю!
Я все оце міркувала,
Та аж сумно стало:
Одинокі зостарілись ...
Кому понадбали
Добра цього?»
— „Стрівай лишены!
Чи чусш? Щось плаче
За ворітами, мов дитина!
Побіжім лиш! Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!“
І разом скопились,
Та до воріт.

Прибігають,

Мовчки зупинились:
Перед самим перелазом
Дитина сповита,
Та не туго, й новенькою
Свитиною вкрита;
Бо то мати сповивала,
І літом укрила
Останньою свитиною!
Дивились, молились
Старі мої.

А сердешне
Неначе благас:
Випручало рученята
Й до їх простягас
Малюсенькі ... І замовкло,
Неначе не плаче,
Тілько пхика.

— „А що, Насте?
Я й казав! От бачиш!
От і талан, от і доля!
І не одинок!!
Бери ж лишень та сповивай!...
Ач яке, нівроку!
Неси ж в хату, а я верхи
Кинусь за кумами
В Городище¹⁰).»

Чудно якось
Дістеться між нами!
Один сина проклинає,
З хати виганяє;
Другий свічечку, сердешний,
Потом заробляє
Та, ридаючи, становить
Перед образами:
Нема дітей! ... Чудно якось
Дістеться між нами!

...

III.

Аж три пари на радощах
Кумів назбірали,
Та івечері й охрестили
І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
де посадить, де положить
І що з ним робити.
Минає рік. Росте Марко,
І дійна корова
У роскоші купається.
Аж ось чорноброда
Та молода, біоліця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми проситься.

— «А що ж?» — каже, —
„возьмем, Насте?”
— «Возьмемо, Трохиме,
Бо ми старі, пездужасем,
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й підросло,
То все ж таки треба
Коло його піклуватись.»
— „ Та воно-то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожив, слава Богу,
Підтоптався. Так що ж тепер,
Що візьмеш, небого?
За рік, чи як?»

— «А, що дасте . . .»
— „Е, ні! Треба знати, —
Треба, дочка, лічить плату,
Зароблену плату;
Бо сказано: хто не лічить,
То той і не має.
Так отак хиба, небого

Ні ти нас не знаєш,
Ні ми тебе; а поживеш,
Роздивишся в хаті,
Та й ми тебе побачимо, —
Отоді й за плату.
Чи так, дочка?”
— «Добре, дядьку!»
— „Просимо ж у хату!”

Поєдналися.

Молодиця

Рада та весела,
Ніби з паном повінчалась,
Закупила села.
І у хаті, і на дворі,
І коло скотини,
Увечері і вдосвіта;
А коло дитини
Так і пада, ніби мати!
В будень і в неділю
Головоньку йому змисе,
Й сорочечку білу
Що-день божий надівас;
Граєтесь, співас,
Робить возики, а в свято
То й з рук не спускає.
Дивуються старі мої
Та моляться Богу.
А наймичка невспуша
Що-вечір, небога,
Свою долю проклинає,
Тяжко-важко плаче;
І ніхто того не чус,
Не знає й не бачить,
Опіч Марка маленького.
Так воно не знає,
Чого наймичка сльозами
Його умиває.
Не знає Марко, чого вона

Так його цілус,
Сама не ззість і не доп'є, —
Лого нагодус.
Не зна Марко, як в колисці
Часом серед ночі
Прокинеться, ворухнеться,
То вона вже скочить,
І укрис, й перехрестить,
Тихо заколише:

Вона чус з тії хати,
Як дитина дише.
Вранці Марко до наймички
Ручки простягас,
І «мамою» не всипущу
Ганну величас.
Не зна Марко, росте собі,
Росте, виростас.

IV.

Чимало літ перевернулось,
Води чимало утекло;
І в хутір лихо завернуло,
І сліз чимало принесло.
Бабусю Настю поховали,
І ледве-ледве одволали
Трохима діда.

Прогуло
Прокляте лихо, та й заснуло.
На хутір знову благодать
Зза гаю темного вернулась
До діда в хату спочивати.

Уже Марко чумакує /
І в осені не ночус
Ні під хатою, ні в хаті, —
Кого небудь треба сватать.
«Кого ж би тут?» старий дума
І просить поради
У наймички. А наймичка
До царівни б рада
Слати старости: «Треба Марка
Самого спитати.»
— „Добре, дочки! Спитасмо,
Та й будемо сватать.”
Розпитали, порадились,

Та й за старостами
Пішов Марко. Вернулися
Люде з рушниками,
З святим хлібом обміненим.
Панну у жупані,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором. Отаке-то
Диво запопали!

— „Спасибі вам!” — старий
каже.
— «Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весілля! Та ще ось-що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя Настя! . . .”
Та й залівсь сльозами.
А наймичка у порогу
Вхопилася руками
За одвірок, та й зомліла.
Тихо стало в хаті;
Тільки наймичка шептала:
«Мати . . . мати . . . мати! . . .»

v.

**Через тиждень молодиці
Коровай місили
На хуторі.**

Старий батько

З усієї сили
З молодицями танцює,
Та двір вимітає,
Та прохожих, проїжжаших
У двір закликає,
Та вареною частусе,
На весілля просить.
Знай, бігас, в самого
Ледве ноги носять.
Скрізь гармидер та реготня
В хаті і на дворі,
І жолоби викотили
З нової комори.
Скрізь порання: печуть,
варять,
Вимітають, миють . . .
Та все чужі.

Де ж наймичка?
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старий,
А Марко аж плакав,
Щоб була вона за матір.
— «Ні, Марку! Ніяко
Мені матіррю сидіти:
То багаті люди,
А я наймичка; ще й з тебе
Смілтися будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Піду помолося
Усім святым у Київі,
Та й знову вернуся
В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудитимуся.»

Чистим сердцы

Поблагословила
Свого Марка, заплакала
І пішла за ворота.

Розвернулося весілля,
Музикам робота
І підковам. Вареною
Столи й лави миють.
А наймичка шкандибас,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Найннялася носить воду,
Бо грошей не стало
На молебствіс Варварі.
Носила, носила,
Кіп із всім заробила,
Й Маркові купила
Святу шапочку в печерах
У Йвана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстенік у Варвари
Непістці достала
І, всім святым поклонившись,
Додому верталась.

Вернулася. Катерина
І Марко зостріли
За ворітми, ввели в хату
І за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
Одпочить послала.

«За що вони мене люблять?
За що поважають?
О, Боже мій милосердний!

Може, вони знають?
Може, вони догадались? . . .
Ні, не догадались.

Вони добре . . .»
І наймичка
Тяжко заридала.

VI.

Тричі крига замерзала,
Тричі розтавала, —
Тричі наймичку у Київ
Катря провожала,
Так як матір. І в четвертий
Провела небогу

Аж у поле, до могили,
І молила Бога,
Щоб швиденько верталася,
Бо без неї в хаті
Якось сумно, ніби мати
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,
Ta після Першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилі, на призьбі. Перед ним
З собакою унучок грався,
A внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості. Засміялася
Старий і внучку привітав,
Неначе справді-молодицю.
— «А де ж ти діла палянчицю?
Чи, може, в лісі хто одняв?
Чи по-просту — забула взяти?
Чи, може, ще й не напекла?
Е, сором, сором! Лепська мати!»
Аж зирк! — і наймичка
ввійшла

На двір.

Побіг старий стрічати
З унуками свою Ганну.
— «А Марко в дорозі?» —
Ганна діда питалася.
— «В дорозі ще й досі!»
— «А я ледве додибала
До вашої хати.

Не хотілось на чужині
Одній умірати!
Коли б Марка діждатися!
Так щось тяжко стало . . .»
І виучатам із клуночка
Гостинці виїмала:
І хрестики, й дукачики,
І намиста разочок
Ориночці, і червоний
З фольги образочек;
А Карпові соловейка
Та коників пару;
І четвертий уже перстень
Святої Варвари
Катерині; а дідові
Із воску святого
Три свічечки; а Маркові
І собі нічого
Не принесла: не купила,
Бо грошей не стало,
А заробить нездужала.
— «А ось ще осталось
Пів бубличка!»
І по шматочку
Дітям розділила.

VII.

Ввійшла в хату. Катерина
Ії ноги умила
І полуднувати посадила.
Не пила й не їла
Стара Ганна.

— «Катерино!
Коли в нас неділя?»
— „Після-завтра.”
— «Треба буде
Акафист найняти
Миколасві святому
І на часточку дати,
Бо щось Марко забарився ...
Може, де в дорозі
Занедужав, сохраний Боже!»
Й покапали слози
З старих очей замучених.
Ледве-ледве встала
Ізза стола.
— «Катерино!
Не та вже я стала:
Зледащіла, нездужаю
І на ноги встати.

Тлжко, Катре, умірати
В чужій, теплій хаті!»
Занедужала небога.
Уже й причащали,
Й маслосвяте служили, —
Ні, не помагало!
Старий Трохим по надвіррю
Мов убитий ходить;
Катерина з болішої
І очей не зводить, —
Катерина коло неї
І дніос й ночус.
А тим часом сичі вночі
Недобре віщують
На коморі. Боляща
Що-день, що-година,
Ледве чуті, питається:
— «Доню Катерино!
Чи ще Марко не приїхав?
Ох, як би я знала,
Що діждуся, що побачу,
То ще б підождала!»

VIII.

Іде Марко з чумаками;
Ідучи, співас,
Не поспіша до господи,
Воли попасас.
Везе Марко Катерині
Сукна дорогоого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного,
А наймичці на очіпок
Парчі золотої
І червону добру хустку
З білою габою,
А діточкам черевички,

Фіг та винограду.
А всім вкупі червоного
Вина з Цариграду
Відер з троян у барилі,
І кав'яру з Дону, —
Всього везе, та не знає,
Що діється дома!
Іде Марко, не журиться.
Прийшов, слава Богу!
І ворота одчиняє,
І молиться Богу.
— «Чи чусш ти, Катерино?

Біжи зустрічати!
Уже прийшов! Біжи швидче,
Швидче веди в хату!
Слава Тобі, Спасителю!
Насилу діждала!»
І «Отче наш» тихо-тихо,
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягас,
Занози ховас
Мережані, а Катруся
Марка огляdas.
— «А де ж Ганна, Катерино?
Я пак і байдуже!
Чи не вмерла?»
— «Ні, не вмерла,
А дуже нездужа.
Ходім лишењ в малу хату,
Поки випрягас
Воли батько; вона тебе,
Марку, дожидас.»

Ввійшов Марко в малу хату
І став у порогу ...
Аж злякався. Ганна шепче:
— «Слава, слава Богу!
Ходи сюди, не лякайся! ...

Вийди, Катре, з хати!
Я щось маю розпитати,
Дещо розказати.»

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймички у голови.
— «Марку! Подивися,
Подивися ти на мене!
Бач, як я змарніла?
Я не Ганна, не наймичка,
Я ...»

Тай заніміла.
Марко плакав, дивувався.
Знов очі одкрила,
Пильно-пильно подивилася, —
Й слози покотились.
— «Прости мене! Я карапась
Весь вік в чужій хаті ...
Прости мене, мій синочку!
Я ... я твоя мати!»
Тай замовкла ...

Зомлів Марко,
Й земля задріжала.
Прокинувся ... до матері —
А мати вже спала!

13. XI. 1845.
Переяслав.

КАВКАЗ.

(Якову де Бальмену¹⁴).

Хто дастъ у' голову мою
воду, і очам моїм джерело
сліз, щоб я день і ніч пла-
кав за тих, що їх побито.

Іеремія, гл. IX, ст. 1.

За горами гори, хмарами
повиті,
Засіяні горем, кровлю политі;

Зпокон-віку Прометея
Там орел карас,
Що-день божий довбє ребра

І серце розбивас;
Розбивас, та не вип'є
Живущої крові,
Воню знову оживас,
І смісться знову.
Не вмірас душа наша,
Не вмірас воля,

І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скус душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прою з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тілько плакать, плакать, плакать,
І хліб насущний замісить
Кріавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить!
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твої силі
І Слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки.
А поки-що — течуть ріки,
Кріаві ріки! . . .

За горами гори, хмарами повиті,
Засіяні горем, кровію политі!
Отам-то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю
Тай цькусмо . . .

Лягло кістями
Людей муштрованих чимало.
А сліз? а крові? Утопить
Всіх імператорів би стало
З дітьми й внучатами, втопить
В сльозах удових . . . А дівочих,
Пролитих нишком серед ночі?

А матеріх гарячих сліз,
А батьківських, старих, крівавих?
Не ріки, — море розлилось,
Огненне море!...

Слава, слава
Хортам, і гончим, і псалям,
І нашим батюшкам-царям!
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
І вам, лицарі велики!,
Богом незабуті!
Борітесь — поборете:
Вам Бог помагас;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

«Чурек і сакля — все твос, —
Воно не прошене й не дане, —
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайдани.
У нас... На те письменні ми,
Читаси Божії глаголи, —
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті — і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
По-чому хліб і сіль по-чім...

Ми не погані, —
Ми настоящі христілни:
Храми, ікони
Усе добро — сам Бог у нас!
Нам тілько сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас.
Не наша дана? Й чом ми вам —
Чурек же ваш, та вам не кинем!
Як тій собаці? Й чом ви, нам
Платить за сонце не повинні!

Тай тільки ж то!

Ми малим ситі!!

— А за те,
Як би ви з нами подружились,
Багато б дечого навчились.
У нас же й світа... Як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од Молдаванина до Фіна¹⁶⁷⁾
На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствус!...

У нас

Святую біблію читас
Святий чернець, і научас.
Що цар якийсь-то свині пас¹⁶⁸⁾
Та дружню жінку взяв до
себе,
А друга вбив — тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Догматами¹⁶⁹⁾ не просвіщені!
У нас навчіться! В нас дери,

Дери та дай,
І прямо в рай,
Хоть і рідно, всю забери!
У нас — чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів ласм, продаєм
Або у карти програсм
Людей, — не Негрів, а таких,
Таки хрещених, та — простих.
Ми не Гішпани! Крий нас, Боже,

Щоб крадене перекупати,
Як ті Жиди: ми по закону!..»

По закону апостола
Ви любите брата?
Суеслови лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу.
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Баїстрюкові на придансі,
Жінці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!
За кого ж ти розпинався,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з Тебе посміялись?
Воно ж так і сталося!
Храми, каплиці і ікони,

І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомимі поклони
За кражу, за війну, за кров,—
Щоб братню кров пролити,
просим,
А потім в дар Тобі приносим
З пожару вкрадений покров...
Просвітились!... Та ще хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем,—тілько дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюмни мурувати,
Кайдани кувати,
Як їх носить, і як плести
Кнути узловати,—
Всьому навчим, тілько дайте
Взяти свої гори,—
Останні, бо взяли вже
І поле, і море!

* * *

І тебе забрали, мій друже единий,
Мій Якове любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру,— не чорну; довелось запить
З московської чаші московську отруту.
О, друже, мій добрий, друже незабутий!
Живою душою в Україні вітай;
Літай з козаками понад берегами,
Розріті могили в степу назираї,
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки-що—мої думи,
Мос лютє горе,
Сіяйму: нехай ростуть
Та з вітром говорять..

Вітер тихий з України
Понесе з росою
Тії думи аж до тебе;
Братньою сльозою

Ти їх, друже, привітасш,—
Тихо прочитасш,
І могили, степи, гори,

І мене згадаєш.

18. XI. 1845.
Переяслав.

ДО МЕРТВИХ І ЖИВИХ І НЕНАРОЖДЕНІХ
Земляків моїх
в Україні і не Україні сущих, мое дружнє
ПОСЛАНІЄ.

Якщо хто каже, що люблю, мовляв, Бога, а брата свого ненавидить, то це брехня.

Соборн. посланіє апостола Іоанна, гл. IV, ст. 20.

I

І світас, і смеркас,
День божий минас,
І знову люд потомлений,
І все спочиває.
Тілько я, мов окаленний,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгується,
І Господа зневажають,—
Людей запрягають
В тяжкі ярма; оруть лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіться, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивітесь на рай тихий,
На всю Вкраїну;

Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйтесь, братайтесь!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тілько
На чужому полі...
В своїй хаті—своя правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього..

Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,

Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді покланялись,
І хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця правди дозрівати
В німецькі землі, у чужії,

Претеся знову.
Як би взяти
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді б юстувся сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, як би то сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вайвої хули;
І сонце б не гріло смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменітесь! Будьте люде,
Во лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люде;
Настане суд! Заговорить
І Дніпро і гори,
І потіче сто ріками
Кров у сине море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,

I на віки прокленеться
Своїми синами.
Умийтеся! Образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітей ваших.
Що вони на світі!
На те тілько, щоб панувати —
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глібоко, глібоко...
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та її засудять, — і премудрих
Немудрі одурять.

II.

Як би ви вчились так, як
треба,
То її мудрість би була своя;
А то залізете на небо:
«І ми — не ми, і я — не я!»
І все те бачив, все те знаю:
Немас пекла, а-ні раю,

Немас Й Бога, тілько я,
Та куций Німець узловатий,
А більш нічого...»
— „Добре, брате!
Що ж ти таке?“
— «Я не знаю —
Нехай Німець скаже!»

Отак то ви навчастесь
У чужому краю!
Німець скаже: „Ви Моголи”.
— «Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Унучата голі!»
Німець скаже: „Ви Слав'яни”.
— «Слав'яни, Слав'яни;
Славних прадідів великих
Правнуки погані!»
І Колляра¹³⁰) читасте
З усієї сили,
І Шафарика¹³⁰), і Ганку¹³⁰),
І в славянофіли
Так і претесь, і всі мови
Слав'янського люду,
Всі знасте, а своєї
Дасть-Біг!

— «Колись будем
І по своїму глаголати,
Як Німець покаже,
А до того й Історію
Нам нашу розкаже.
Отоді ми заходимось!»

Добре заходились
По німецькому показу
Тай заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люди.
А гвалту! а крику:
«І гармонія, і сила,
Музика, та й год!»
А Історія? — Поема
Вольного народу . . .
Що ті Римляни убогі!
Чорт-зна що — не Брути! . . .
У нас Брути і Коклеси
Славні, незабуті! . . .

У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась!»
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних
трупах,
Окрадених трупах! . . .

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не мінайте а-ні титла,
Ніже тії коми,
Все розберіть, та й спитайтъ
Тоді себе: що ми?
Чиї діти? яких батьків?
Ким, за що закуті?
Та й побачите, що ось-що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможній гетьманні¹³¹)!
Чого ж ви чванитесь, — ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть
ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!

Може чванитесь, що братство
Віру заступило?
Що Синопом, Трапезунтом¹³²)
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
І на Січі мудрий Німець
Картопельку садить

А ви її купусте,
Істе на здоров'я,
Та славите Запорожжя.
А чисю кров'ю
Ота земля напосна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже — аби добра
Була для городу!

А чванитесь, що ми Польшу
Колись завалили! . . .
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила¹³).
Так ось-як кров свою лиши
Батьки за Москву і Варшаву,
І нам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

III.

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Ії розпинають;
Замісьць пива — праведную
Кров із ребер точуть, —
Просвітити, кажуть, хочуть
Материнські очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара маті
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати!
Показуйте! За науку —
Не торгуйтесь! — буде
Материнська добра плата:
Розпадеться луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих! . . .

Учітесь, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь, —
Слого не цурайтесь:
Бо хто матір забувас,

Того Бог карас,
Чужі люде цураються,
В хату не пускають,
Свої діти, — як чужій,
І немає злому
На всій землі безконешній
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших: тяжкі діла!
Як би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину . . .

Отака-то наша слава,
Слава України! . . .
Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
За що розпинали? . . .

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата¹⁴), —
Нехай маті усміхнеться,
Заплакана маті!

Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Давняя година,

І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній,
Новий засілє . . .
Обійтися ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

14. XII. 1845.
В'юнища.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

У всякого свое лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не свое, — позичене,
А все-таки лихо.
На щоб, бачся, те згадувати,
Що давно минуло.
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло! . . .

Хоть би й Яр той! Вже до його
І стежки малої
Не осталось, і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, — а згадаєш,
То була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного¹⁵³).
В Яру колись гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр колись сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом,
Одностайні стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Протоптаній шляху?
Чи сам заріс темним гасм?
Чи то засадили
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
на пораду: що Ім дільть
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими Ляхами?
Не сковасте: над Яром
Залізняк вітас,
Та на Умань позирає,
Гонту виглядас.
Не ховайте, не топчіте
Святого закона
І не кличте преподобним
Лютого — Нерона¹⁵⁴)!
Не славтесь царевою
Святою війною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять,
А кричите, що несете
І душу і шкуру
«За отечество»!
Ій-Богу,
Овеча натура!

Дурний шию підставляє
Й сам не знає, за що,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо!
«Гайдамакі — не воїни, —
Разбойнікі, воры,
Пятно в нашей історії!»
Брешеш, людоморе:
За святую правду, волю
Розбійник не встане,
Не розкус закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розіб'є живе серце
За свою Вкраїну!
Ви — розбійники неситі,

Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердечним людом
Торгусте?
Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо. Дуріть дітей
І брата сліпого,
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара,
І повіс новий огонь
З Холодного Яра!

17. XII. 1845.
В'юнища.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається; і стане він,
Як на добрім полі,
Над водою посажене,
Дерево зеленіс,

Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіс.
А лукавих, нечестивих,
І слід пропадас, —
Як той попіл над землею
Вітер розмахас.
І не встануть з праведними
Злії з домовини;
Діла добрих обновляться,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
На вік забувасш?
Одверташ лицо своє,
Мене покидаш?

Доки буду мучити душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись

І смигтись? Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скажи хитрий ворог:
«Я його подужав!»
І всі злі посміються,
Як упаду в руки,

В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене! Помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! Нашими ушима
Чули твою славу.
І діди нам розказують
Про давні криваві
Тії літа, як рукою
Твердою свою
Розв'язав ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Слав'я Господа. А нині
Покрив-сси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть . . . Без плати
І без ціни oddав-сси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,

Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами. —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умірасм,
Не молимось чужим богам,
А Тебе благасм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу¹⁷⁷),
Побори і другу,
Іще лютішу. Встань же, Боже —
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Тяжко жити в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам
Встать на кати знову!

LII.

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немас,
В беззаконії мерзіс,
Не творить благая.
А Бог дивиться: чи с ще
Взискающий Бога?

Нема добре творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?
Ідять люде замісць хліба,
Бога не згадають.

Там болтяться, лякаються,
Де страху й не буде:
Так самі себе болтяться
Лукаві люде.
Хто ж пошле нам спасеніс,
Верне добру долю?

Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Вохвалимо Тебе, Боже,
Хваленісм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков.

LIII.

Боже! Спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молюсь, Господи, виуши їм
Уст моїх глаголи!
Бо на душу мою встали
Сильні чужії,
Не зрять Бога над собою,
Не знають, що діють.

А Бог мені помагає,
Мене заступає,
І їм правою свою
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлім моїм оком.

LXXXI.

Між царями й суддями
На раді великий
Став земних владик судити
Небесний Владика.
•Доколі будете стяжати
І кров невинну розливати
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагати?
Вдові убогій поможіте,
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих!

Не хотять
Познать, розбити тьму
неволі, —
І всус — Господа глаголи,
І всус плачеться земля.
Царі, раби — однакові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, — як і князь ваш,
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

XCIII.

Господь Бог лихих карас, —
Душа моя знає.
Встань же, Боже, — твою славу
Гордий зневажас.
Вознесися над землею

Високо-високо,
Закрий славою своєю
Сліпе, горде око.
Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколі

Неправдою? Твої люде
Во тьмі і в неволі
Закували, добро Твое
Кров'ю затопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: «Не зрити Господь,
Ні-же тес знаєш!»
Умудрітесь, немудрі!
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає,
І думи лукаві.
Дивітесь ділам Його,
Лого вічній славі!
Благо тому, кого Господь
Карає між нами, —
Не допуска, поки злому
Ізриється яма.
Господь любить свої люде,
Любить, не оставити,
Дожидася, поки правда

Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діючих злая?
Як би не Бог поміг мені,
То душа б живала
Во тьмі ада потонула,
Проклилась на світі.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш;
І пребуде Твоя воля, —
І труд Твій не всус:
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кріаві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

CXXXII.

Чи є що краще, лучче в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добро певне
Пожити, не ділити?
Яко міро добровонне
З голови чесної
На бороду Аароню¹⁷⁸⁾
Спадає росою,
На гаптовані омети
Ризи дорогої;
Або роси Єрмонські¹⁷⁹⁾

На святій горі
Високій Сіонській
Спадають і творять
Добро тварям земнородним,
І землі, і людям:
Отак братів благих своїх
Господь не забуде —
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великий,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

CXXXVI.

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,

Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,

І на вербах повішали
Органи глухі!,
І нам стали сміятися
Едомляни¹⁴⁰ злії:
— «Розкажіть нам пісню вашу:
Може, й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!»
— „Якої ж ми заспіваємо
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забудуть,
Іерусалиме, —
Забуде буде, покинутий,
Рабом на чужині!

І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуду пом'януті
Тебе, наша слава!
І Господь наш вас пом'яне,
Едомській діти,
Як кричали ви: «Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Слон святий!» Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твоїй кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая.
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І нову слову
Воспом чесним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспом благаї,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобній во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалить Ім'я Боже;

І мечі в руках їх добре,
Гострі обоюду,
На отмщеніс неправди
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізні пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!

19. XII. 1845.
В'юнища.

МАЛЕНЬКІЙ МАР'ЯНІ.

Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвинайся, коли твое
Серце не розбите,

Поки люде не дознали
Тихої долини! . . .
Дознаються — пограються,
Засушать та й кинуть.

А-ні літа молодії,
Повиті красою,
Ні карпі оченята,
Уміті сльозою,
А-ні серце твос тихе
Добress дівоче
Не заступить, не закриє
Неситії очі, —

Найдутъ злії, та й окрадуть...
І тебе убогу
Кинуть в пекло... Замучиша
І прокленеш Бога.
Не цвіти ж, мій цвіте новий,
Нерозвитий цвіте!
Зов'янь тихо, поки твос
Серце не розбите!

20. XII. 1845.
В'юнища.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не
сміюсь ...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема нілкої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злой!

Не дай спати ходлячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валитись,

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, — то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умірати в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Нікого: однаково —
Чи жив, чи загинув ...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема нілкої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злой!

21. XII. 1845.
В'юнища.

ТРИ ЛІТА¹⁸¹⁾.

І день—не день, і йде—не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забігають
Все добре з собою,
Окрадають добрі думи,
О холодний камінь

Розбивають серце наше
І співають амінь,—
Амінь всьому веселому
Од нині до віка,
І кидають на розпутті
Сліпого каліку.

Невеликії при літа
Марно пролетіли,
А багато в моїй хаті
Лиха наробыли:
Опустошили убоге
Мое серце тихе,
Погасили все добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом-димом
Тії добрі сльози,
Що лилися з Катрусею
В московській дорозі¹⁻²),
Що молилися з козаками
В турецькій неволі¹⁻³),
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що-день Божий умивали,—
Поки не підкравлиса
Злії літа, та все тес
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,
І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину,—
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті,
Тяжке лихо,— та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбити, побереться,
А вона другому
За три шаги продається
Та з його й-сміється.
От де лихо! От де серце
Разом розірветься!

Отаке то злес лихо
Й зо мною спіткалось:
Серце люде полюбило

І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Гралися, хвалили . . .
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любови . . .
І я прозрівати
Став потроху... доглядаюсь —
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,
Не люде, а змії . . .
І засохли мої сльози —
Сльози молодії.
І тепер я розбітес
Серце яdom гою —
І не плачу й не співаю,
А вінто совою.
Отаке-то!

Що хочете,
То те і робіте —
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково,
Не вернуться знову
Літа мої молодії,
Веселес слово
Не вернеться!... І я серцем
До вас не вернуся,
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?

Думи мої, літа мої,
Тяжкії три літа!
До кого ви прихилитеся,
Мої злії діти?
Не хилітесь ні до кого,

Ляжте дома спати;
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.

Добрий день же, новий годе, —
В торішній свитині!

Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
»Благоденствіс, указом
Новеньким повите? . . .»
Іди ж здоров, та не забудь
Злідням поклонитись!

22. XII. 1845.
В'юнища.

ЗАПОВІТ.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні мілій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як пойде з України
У синес море
Кров ворожу, — отоді я
І лани, і гори —

Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлім, тихим словом!

25. XII. 1845
Переяслав

ЛІЛЕЯ.

— «За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене як виросла,
Молодую вбили?
За що ж вони тепер мене
В палах вітають,
Царівною називають,
Очей не спускають,
З моого цвіту дивуються,
Не знають, де діти?

Скажи ж мені, мій братіку,
Королевий цвіте!»
— «Я не знаю, моя сестро!»
І цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого, пониклого
Личенка лілеї.
Сам Господь вітав над ними
І творив святес

Землі грішній . . .
І лілся
Росою-сьзою
Заплакала і сказала:
— «Брате мій! З тобою
Ми давніо вже кохаемось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась . . .
Моя мати — чогось вона,
Сердешна, журилася,
І на мене, на дитину,
Дивилася-дивилася
І плакала. Я не знаю,
Мій брате єдиний,
Хто й лихо заподіяв . . .
Я була дитина . . .
Я гравася, забавлялася;
А вона все в'яла,
Та нашого злого пана
Клила-проклиала,
Та й умерла. А пан отой.
Взяв догоудувати
Мене малу. Я виросла
У білих палатах,
І не знала, що байстрия я,
Що його дитина.
Він поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили.
А мене . . . не знаю за що,
Убили — не вбили,
Тілько мої довгі коси
Остригли; накрили
Острижену ганчіркою,
Та ще й реготались;

Жиди навіть нечестиві
На мене плювали.
Отаке-то, мій братіку,
Було мені в світі!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку . . . Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині, —
Цвітом білим, як сніг білий,
Гай возвеселила.
Люде — Боже мій! — зимою
В хату не пустили,
А весною, мов на диво
На мене дивились;
Дівчаточка заквітчались,
І почали звати
Лілесю-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах . . .
Скажи ж мені, мій братіку,
Королевий цвіте:
На що мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?!

Милосердий, Боже милий! . . .»

І заплакала лілся.
І цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На блеск, пониклес
Личенько лілеї.

25. VII. 1846.,
Київ.

РУСАЛКА.

Породила мене мати!
В високих палатах,
Та й понесла серед ночі
У Дніпро купати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною малою:
— „Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
Завтра серед ночі,
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мое серце,
Нехай не сміється
Надо мною, молодою,
Нехай п'є-уп'ється
Не моїми кров-слезами, —
Синьою водою
Дніпровою; нехай собі
Гуляє з дочкою!
Пливи ж, моя сдина!
Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку!”
І заголосила,
Та й побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зустріли,
Не взяли з собою.
Уже з тиждень, як росту я,
З сестрами гуляю
Опівночі, та з будинку
Батька виглядаю . . .
А, може, вже посдналась
З паном у палатах?

Може, знову розкошус
Моя грізна мати?

Та й замовкла русалонька,
В Дніпро поринула,
Мов пліточка, а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,
Не спиться в палахах.
Пана Яна нема дома
Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
Нагадала, як купала
І як примовляла,
Та й байдуже! Пішла собі
У палахи спати . . .
Та не дійшла: довелося
В Дніпрі почувати.
Вискочили, регоуччи,
Дніпрові дівчата,
Та до неї, ухопили,
Та й ну лоскотати!
«Сестрі, сестрі, не лоскочіть,
Бо це моя мати!»
Сестри раді, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,
Та й зареготались . . .

Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

9. VIII. 1846.
Київ.

ВІДЬМА.

(ОСИКА)

Молюся, знову уповаю,
І знову сльози віліваю,
І думу тяжку мою
Німим стінам передаю.

Озовітесь ж, заплачте,
Німії, зо мною
Над неправдою людською,
Над долею злою,
Озовітесь! А за вами,
Може, озоветься
Безталання невспуще,

Хай же смерть на них спаде,
І хай живими до пекла попадуть,
Бо ж гріхи в житлах їх, посеред
них.

Псалом.

І нам усміхнеться,
Поєднає з недолею
І з людьми, — і скаже
Спасибі нам; помолитися,
І тихо спати ляже.
І примиренному присниться
І люди добрі, і любов,
І все добро. І встане рано
Веселій, і забуде знов
Свою недолю; і в неволі
Познає рай, познає волю
І всетворящу любов.

I.

Росте в полі на могилі
Осика заклята;
Отам відьма похована, —
Хрестітесь, дівчата!
Хрестітесь, і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете, осміяні,
Наробите слави,
Злої слави на сім світі,
А на тім! ... Крий, Боже!
За гріхи такі велики
Сам Бог не поможе.
Нехай пани знущаються,
Братами торгують
Та сльозами кровавими
Сатану частують, —
Іх вже душі запродані,
То їм і байдуже,

А вам треба стерегтися.
Стерегтись та й дуже!
Стережіться ж! Кохайтесь
Хоч із наймитами,
З ким хочете, мої любі,
Тілько не з панами!

Після осіннього Миколи,,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом уночі
Ішли цигани, а йдучи —
Звичайні, вольні — співали;
Ішли, ішли, а потім стали,
Шатро край шляху нап'яли,
Огонь чималий розвели
І кругом його посадили:
Хто з шашликом, а хто і так —
Зате він вольний, як козак

(Колись то був). Сидять,
куняють,
А за шатром в степу співас,
Неначе п'яна, з приданок
Додому йдучи, молодиця:

«Ой, у новій хаті
Полягали спати;
Молодій приснилось,
Що мати сказилась,
Батько утопився,
Свекор оженився.
І... ту!...»

Цигани слухають, сміються:
«І де ті п'яні тут возьмуться?
Оце, мабуть, із-за Дністра,
Бо тут все степ... Мара! мара!»
Цигани крикнули, схопились,

А перед ними опинилася
Та, що співала. Жаль і страх!
В свитні латаній дрожала
Якась людина; на ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров: аж струпом
 стала, —
І довгі коси в реп'яхах
О полі бились в ковтунах;
Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полум'ї. «Ну, так!
Оженився неборак!» —
Сама собі вона шептала,
І якось страшно усміхалась...

Що ж це таке? — Це не мара,
Моя це мати і сестра,
Моя це відьма, щоб ви знали.

ЦИГАНИ.
А відкіля ти, молодице?

ВІДЬМА.
Хто? Я? (співас:)
«Як була я... молодиця,
Цілували мене в лиця;
А як стала стара баба, —
Цілували б, була б рада.»

ЦИГАНИ.
Співуча, нічого сказати!
Якби собі таку достать,
Та ще й з ведмедем ...

ВІДЬМА.
Я співаю; Уже забула говорити,
Чи то сижу, чи то гуллю, А перше добре говорила ...
Усе співаю, все співаю, —

ЦИГАНИ.

Де ж ти була, що заблудила?

ВІДЬМА.

Хто? Я? Чи ти? (шепче:) Цить лишенъ, цить:
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить.
В яру пасеться воїкулак . . . (усміхається)
Я в приданках була, впилася,
І молода не придалася.
А все то прокляті пани
З дівчатами такес д'ють . . .
Ще треба сина хоронить,
Піду: без мене не зумлють
І в домовину положить.

ЦИГАНИ.

Не йди, небого, — будь тут з нами!
У нас, сйбогу, добре житъ!

ВІДЬМА.

А діти сесть у вас?

ЦИГАНИ.

Немас.

ВІДЬМА.

Кого ж годусте-ссте?	I все діти . . . I все діти . . .
Кого ви спати кладете?	Не знаю, де од їх подітись?
Кого колишете вночі?	Де не піду, — й вони за мною!
Лягаючи і встаючи,	Вони з'ядуть мене колись! . . .
За кого молитеся? Ох, діти!	

ЦИГАНИ.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітей нема й заводу.

ВІДЬМА.

Хоч з гори та в воду . . .

І відьма тяжко заридала.
Цигани мовчки дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
Вона ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Шербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позирає,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спиться багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спиться убогому,

Сироті старому?
Один дума, як би його
Достройти палати;
Другий дума, як би його
На подзвін придбати.
Один старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий — і так собі
Де-небудь — під тином;
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогоого не згадають,
А того ще й лають.

II.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє,
Позирає на приблуду,
Може що й гадас.

ЦИГАН.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірница сходить — подивись!

ВІДЬМА.

Дивилася я — вже ти дивись!

ЦИГАН.

Ми рано рушимо, — покинем,
Як не проспишся.

ВІДЬМА.

Не просплюсь,
Я вже ніколи не просплюсь!...
Отак де-небудь і загину
У бур'яні... (співає тихо)
«Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!

Ой, у гаї погуляю,
В Дунаї скучаюсь,
В зеленому баговині
Трохи одпочину...
Та, може, ще хоч погану,
Приведу дитину.»

Дарма! Аби собі ходило,
Та вміло матір проклинати...
А он, — чи бачиш? На могилі
Очима лупа кошена!
Іди до мене: кицю, кицю!...
Не йде прокляте бісеня...
А то дала б тобі напиться
З мосі чисто ї криниці...
(приспівус:)

«Стойть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила, наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроши пропити?»

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш близжченько, —
отут!...

Отото й то! А ти не знаєш,
Цо я в Волошині¹⁴⁾ була?
Я розкажу, як нагадаю...
Близнят в Бендерах привела,
У білих Ясах¹⁵⁾ колихала,
У Дунасві купала,
В Туреччині сповила,
Та додому однесла, —
Аж у Київ; та вже дома,
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила...
Упилася, упилася!...
І досі п'яна!...
І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже й Бога не боюся.
І не соромлюся людей.
Коли б мені отих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи с в Туреччині воїна?

ЦИГАН.

Була колись, тепер нема:
Умер найстарший старшина.

ВІДЬМА.

А я думала, що й досі,
Аж уже немас...
Слухай лишены! Скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку,
Та сина Івана...
Дочку свою Наталочку,
Та шукаю пана,
Того Ірода, що — знаєш?...
Стріваї! Нагадала...
Як була я молодою —
І гадки не мала,
По садочку похожала,

Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив, —
Ірод! І не снилось,
Цо я була кріпачкою,
А то б утопилася, —
Було б легше... От набачив,
Та й бере в покої,
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою
Бере мене. У Бендери
Прийшли ми; стояли
З москалями на кватирах, —
А москалі за Дунасм

Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Якраз проти Спаса.
А він мене і покинув, —
Не вступив і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з москаллями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,
Остріжена; та й байдуже! ...
У селах питала
Шлях у Київ... І що з мене
Люди насміялися! ...
Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть
Близняточок. То сяк, то так
На свою Україну
Придбала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люди не знали.
От я крадусь попідтиню
До своєї хати.
В хаті темно: нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю;
Вхожу в хату, — аж щось
стогне,

Ніби умирас:
То мій батько... І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти... О, прокляти,
Лукаві діти,
Що ви дісте на світі! ...
Я перелякалась ...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі;
Вбігаю у хату,
А він уже ледве дише.
Я до його: «Тату!

Мій таточку! Це я прийшла!»
За руки хватаю.
«Це я», кажу. А він мені
Шепче: «Я прощаю...
Я прощаю! — Тільки й чула...
Здається, я впала
І заснула... Як би була
До віку проспала!
Опівночі прокинулась:
Як у ямі — в хаті,
А за руку батько давить...
«Тату», — кличу, — «тату!»
А він уже так, як крига...
Насилу л руку
Випручала... Що, цигани, —
Як би таку суку
Тобі дочку, — що б ти зробив?

ЦИГАН.

Сібогу, не знаю.

ВІДЬМА.

Та мовчи вже, бо забуду, —
Потім не згадаю...
Дітей, бачся, годувала,
Та в засік ховала...

Та очіпок — це вже вранці —
Клоччям вимощала,
Щоб не знати було, що
стрига.

Прéбралась, ходила,
Поки люди домовину
Надворі робили.
Доробили, положили,-
Понесли, сховали,-
І одна я, як билина
На полі, осталась
На цим світі . . . Були діти —

I тих не осталось! . . .
(Плаче і співає):
«Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку оддавала,
Сина оженила . . .
I . . . гу! . . .»

III.

ШИГАН.

Не скигли, бо ти всіх побудиш.

ВІДЬМА.

Хиба я скиглю, навісний!

ЧИГАЙ.

Та добре, добре! Що ж дальш буде?
Розказуй дальше!

ВІЛЬМА.

Шо даси?

З батьківської хати!
Та й взяв мене з близнятами
До себе в палати.
Ростуть мої близняточки,
А я утішаюсь,
І з лютою гадюкою
Я знову кохаюсь.
Докохалася до краю:
Сина у лакеї
Занапастив, а з дочкою ...
Чи чусш? — з своєю ...
Чи це не гріх, по вашому?
Чи в вас так уміють?
А мені дав карбованця
Та послав у Київ,
Послав Богу молитися.
Ото ж я й ходила,

І молилася . . . Ні, цигани,
Я марно молилася! . . .
Чи в вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає:
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.
Вертаюся із Кисва, —
Замкнуті покої.
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею . . . Чи чуєш ти?
І остріг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я його шукати
В Волощину, та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
Діточок шукаю,
Наталоньку! . . . Чи тес — ні!
Я шукаю пана!
Задуму! . . .

Возьміть до себе
І мене, цигани!
Я ведмеди водитиму;
А як найду ката,

То й спущу його на його .
Отоді, проклятий! . . .
Ні, не спущу, — сама його
Загризу . . .

Чи чуєш?

Одружимось, мов серце!
Я й досі дівую;
А сина вже оженила,
А дочка й так буде! . . .
Лазитиме попідтинню,
Поки найдуть люди
Неживою . . . Чи ти бачив?
Там такий хороший,
Мій син Іван! . . .

А знаєш, що?

Позич мені грошей:
А я намиста накуплю,
Та й тебе повішу,
А сама піду додому . . .
Дивись: миша, миша
Несе у Київ мишенят.
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме! . . .

Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину? . . .

Тай замоквала, мов заснула.
Цигани вставали,
Розбирали шатро своє,
В дорогу рушали. —
Та й рушили. Пішли степом,
І вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі молилася
Та й пошкандибала
За циганами, а йдучи,
Тихенько співала:
«Кажуть люди, що суд буде,
А суда не буде,

Бо вже мене осудили
На сім світі люди . . .»

IV.

Із-за Дністра пішли цигани
І на Волинь, і на Україну.
За селом село минали,
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не пила й не їла, —
Неначе смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом скаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
Щось таке їй поробила
Стара Маріула, —
Якимсь зіллям напувала,
То воно й минулось.

Потім її сама стала вчити
Лікарювати:
Які трави, що од чого,
І де їх шукати,
Як сушити, як варити, —
Всьому, всьому вчила
Маріула; а та вчилася
Та Богу молилася.

Минуло літо; уже й друге,
І третє настало, —
Уже прийшли в Україну . . .
Їй жаль чогось стало.
Поклонилася Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалася з циганами,

Помолилася Богу,
Та й пішла собі, небога,
На свою країну,
Рада, рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села проходала, —
Болящих питала,
І травами напувала,
І всім помагала.
Восени прийшла додому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у раї. Все забула:
Злес і незлес;
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Святим ангелом вітала:
Так їй легко стало!
Мов в палахах, в своїй хаті
Жити вона стала.
І сусіди не цурались,
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз oddавала;
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
«На що мені (було, каже):
Чи то в мене діти?»

Та й заплаче. Отак вона
Сама собі в світі
Вік недовгий доживала.

Дівчата, бувало,
І днювали, й ночували,
І хату прибирали,
І мазали, і квітчали,
І юсти варили;
І ворожить не просили —
Так собі любили! . . .
В хатиночці чисто, тихо,
Ясно, мов у раї,
І, знай, двері поскрипують —

Ніхто не минає!
Той добрий день, прийде,
скаже,
Той зілля попросить,
Той калачик, паляничку,
Всього понаносять, —
Аби було з ким пожити,
Добром поділитись.
Отак вона жила дома
І вкрита, і сита;
І любили, й поважали,
І всього давали,
А все-таки покриткою
І відъмою звали . . .

V.

З подагрою і подушками,
З трьома, чи й більше,
лікарями,
Із-за німецької землі
Весною пана привезли,
Самого тільки... Де ж ті діти?
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
(І так трапляється на світі!
А що ж ми маємо робіть?)
Ото ж взяли його ліczyć, —
Лічили, аж утром лічили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба, не буде вже грішити,
А ще б хотілося . . .

Простила!

Святого зілля наварила,
І, милосердая, з села
Лічити ворога пішла
В палати сумнії. Просила,
Щоб пана зіллям напоїть:
Божилася, що буде жити!
Та лікарі не допустили,

Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи, діточок згадала,
Заплакала, і жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зimu проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає.
Із ірію журавлі
Летять високо ключами,
А степами та шляхами
Чумаки на дін пішли.

І на землі і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благають!
А тимчасом непрощенний
Грішний умирає;
Уже його, лукавого,
Сакраментували,
Клали долі на соломі,

І стелю знімали, —
Не вмирас . . . І лікарі
Нічого не вдіють! . . .

Якось трохи полегшало:
«Покличте Лукію!»
Шепнув, та аж затруси вся.
Привели в палати
Мою відьму. І лікарі
Вже стали благати,
Щоб помогла . . . Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
«Отче-наш» читала.
Пан неначе прокинувся,

Глянув кругом себе,
І на неї . . . та Й закричав:
— «Не треба, не треба!
Іди собі! . . . Або стривай . . .
Чи ти не забула?
Прости мене! Прости мене! . . .»
І слізози блиснули
Вперше зроду. — „Я прощаю . . .
Я давно простила . . .”
І свічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А Її за свою душу
Молитись покинув.

VI.

Сорокоусти наймала,
У Києв ходила
Та за пана, за грішного,
Господа молила.

І восени вернулася
В село зимувати.
Ніби матір, привітали
Ласкаві дівчата,
І знов стали на досвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матері,
Лукії годити.
А вона їх научала,
Як на світі жити;
Розказус, як і вона
Колись діувала,
І як пана полюбила,
І покриткою стала,
І як стригую ходила,
Влизнят породила,
Як блукала з циганами,

І як Ї вчила
Лікарювати Маріулу,
І все, що робилось, —
Усе, було, розказус,
Аж плачуть дівчата
Та хрестяться; жахаються, —
Ніби пан у хаті . . . ;
А вона їх розважаєс,
Просить, заклинаєс,
Щоб з панами не кохались,
Бо Бог покарас;
Бо «підете Й ви по світу
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила;
Дітей своїх, на сміх людям,
Пустите по світу
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої, діти!»

Отак вона научала.
Дівчата хрестилися

Та плакали, а уночі
Пани все йм снилися:
Із рогами, із хвостами,
Одрізуєть коси,
Та кусають, та сміються,
І простоволосих
На собак, тощо, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю,
І людей скликають
Дивитися. Отаке то
Дівчаточкам снилось!
А все таки на досвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зеленая.
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зілля,
Та там і осталася.
І обдати і вечерять
Варили дівчата,
Ta не знали, де ділася

Іх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою
Без попа сковали
На могилі, й осиковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,
І осику поливали
Дрібними слізами.

І виросла на могилі
Осика заклята.
Отам відьма похована:
Молітесь, дівчата!
Молітесь, не кваптеся
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави.

7. III. 1847.

Седнів на Чернігівщині,
в останнє переправлено

6. III. 1858.

Ой, одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.

Тілько дав мені Бог
Красу, карі очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.

Ані братіка я,
Ні сестрички не знала,
Меж чужими зросла,
Та вже й в'яннути стала ...

Де ж дружина моя?
Де ви, добрі люди?
Іх нема ... Я сама,
А дружини — й не буде! ...

1847.

Петербург, у цитаделі.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встас сивий, похилий.
Встас сам уночі,
Іде в степ, а йдучи,
Співа, сумно співає:
— «Наносили землі,
Та її додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймас.
Як запродав гетьман¹⁸³)
У ярмо християн,
Нас послав поганити.
По своїй по землі

Свою кров розлили
І зарізали брата.
Крови брата впились
І отут полягли
У могилі заклятій . . .
Та її замовк, зажуривсь
І на спис похиливсь,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирає,
Тяжко плакав, ридав,
Сині хвилі голосили.
Зза Дніпра, із села
Луна гасм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

У травні, 1847.

Петербург, у цитаделі.

Мені однаково, чи буду
живти в Україні, чи ні.
І хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс меж чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачуучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.

І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись,
Молися, сину! За Україну
Иого замучили колись.»

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні . . .
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплють, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять . . .
Ох, не однаково мені!

У травні, 1847.

Петербург, у цитаделі.

«Не кидай матері!» казали,
А ти покинула, втекла.
Шукала мати — не найшла,
Ta вже її шукати перестала,

Умерла, плачуучи. Давно
Не чути нікого, де ти гратась;
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибито вікно;

В садочку темному лгнята
Удень пасуться, а вночі
Віщують сови та сичі
І не дають сусідам спати.
І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилою, ждучи
Тебе, неквітчану. І в гаї
Ставочок чистий висихає,
Де ти купалася колись.
І гай сумус, похиливсь,
У гаї пташка не співає —
Я й з собою занесла.
В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежечка, де ти ходила,

Колючим терном поросла.
Куди полинула, де ділася?
До кого ти перелетіла?
В чужій сім'ї, в чужій землі,
Кого ти радусеш? До кого,
До кого руки приросли?
Віщує серце, що в палатах
Ти роскошувши, і не жаль
Тобі покинутої хати . . .
Благаю Бога, щоб печаль
Тебе до віку не збудила,
Щоб у палатах не нашла,
Щоб Бога ти не осудила
І матері не прокляла!

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

(КАЛИНА)

«Чого ти ходиш на могилу?»
Насилу мати говорила:
«Чого ти плачеш, ідучи?
Чого не спиш ти уночі,
Моя голубко сизокрила?»
— «Так, мамо, так!» . . .

І знов ходила,
А мати плакала, ждучи.

Не сон-трава на могилі
Вночі процвітає, —
То дівчина заручена
Калину сажає,
І слізами поливає,
І Господа просить,
Щоб послав він дощі вночі
І дрібні роси,
Щоб калина прийнялася,
Розпустила віти:
«Може, пташкою прилине
Мицій з того світа.

Зов'ю йому кубелечко
І сама прилину,
І будемо щебетати
З милим на калині.
Будем Бога вихваляти,
Тихо розмовляти,
Будем вкупочці уранці
На той світ літати.»

І калина прийнялася,
Віти розпустила,
І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На четверте . . . Не сон-трава
Вночі процвітає,
То дівчина з калиною
Плаче розмовляє:

«Широкая, высокая
Калина моя,
Не водою до схід сонця
Поливаная!

Широкій сльози-ріки
Тебе поглили.
Іх славою лукавою
Люди понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червону
Калину мою.
Повий мою головоньку,
Росою умий.
І вітами широкими
Од сонця закрій.
Вранці найдуть мене люди,
Мене осміють.

Широкій твої віти
Діти обірвуть.»
Вранці-рано на калині
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала, не вставала:
Утомилось молодес,
Навіки спочило . . .
Вставало сонце зза могили,
Раділи люди, встаючи;
А мати й спати не лягала,
Дочку вечерять дожидала
І тяжко плакала, ждучи.

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой, три шляхи широкій
окупи зійшлися.
а чужину з України
ірати розійшлися.
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той — сестру, а найменший —
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не припіялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати, —
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті,
Сестра плаче, юде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину . . .

Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкій
Терном заростають.

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.¹⁸⁶⁾

Беселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних;
Гостей зачинених своїх
Сердешним часм напували,
І часових переміняли,
Синсмундірних часових.
І до дверей, на ключ
замкнутих,
І до решітки на вікні
Привик я трохи, — і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованіх, забутих,
Моїх кривавих тяжких сльоз,—
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,

А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село:
Кого я там коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати...

Дивлюсь: твоя, мій брате, мати
Чорніша чорної землі
Іде, з хреста неначе знята...
Молюся, Господи, молюся!
Хвалити Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, моїй кайдани...

19. V. 1847.

Петербург, у цитаделі.

ВЕЧПР.

(А. Ал. Лазаревській¹⁶⁷).

Садок вишневий коло хати,
Хруші над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечеря коло хати;
Вечірня зіронька встас;
Дочка вечерять подас,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Покладала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тілько дівчата
Та соловейко не затих.

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

Не спалося, — а ніч, як море...
(Хоч діялось не в осени,
Так у неволі). До стіни

Не заговориш ні про горе,
Ні про «младенческі сny».
Верчуся, світу дожидаю;
А за дверима про своє
Салдатськее нежитіс
Два часові розмовляють.

ПЕРШИЙ.

Така ухабіста собою,
І меньше белой не даріла;
А барін бєдненької такої!

Меня-то, слыш, і подсмотрелі;
Свезлі в Калугу¹⁶⁾ і забрілі.
Так вот-тс случай-то какої!

ДРУГИЙ.

А я . . . аж страшно, як
згадаю! —
Я сам пішов у москалі.
Таки ж у нашому селі
Назнав я дівчину . . . Вчащаю
І матір'-удову сдунаю.
Так пан заклятий не дас:
Мала, каже, — нехай дождуся.
І, знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за своє;
Пішов я з матір'ю просити.
«Шкода», каже, «і не проси!
П'ятьсот», каже; «коли даси,
Бери хоч зараз!» Що робити?
Головко бідна! Позичать?
Та хто таку позичить силу?
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили! . . .
Поки ті гроши заробив,
Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по Дону . . .
І подарунків накупив
Найдорогіших. От, вертаюсь
В село до дівчини вночі, —
Аж тілько мати на печі,
Та й та, сердешна, умирас,
А хата пусткою гнис.
Я викресав огню, до неї . . .

Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусіді . . .
Привів попа, та не застав,
Вона вже вмерла. Нема й
сліду
Мосї Ганни. Я спитав,
Таки сусіду . . . про Ганнусю.
«Хіба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сибір пішла:
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.»
Неначе злага запекла . . .
Я ледве, ледве вийшов з

хати . . .

Ще не світало. Я в палаті
Пішов з ножем, не чув землі . . .
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От як, брате!
Осталися і батько й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалити,
Або себе занапастити,
Та Бог помилував. А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

ПЕРШИЙ.

Так чо-же?

Ну, вот теперъ і прікол!

ДРУГИЙ.

Нехай собі! А Бог поможе,
І так забудеться колись.

Вони ще довго говорили.
Я став перед світом дрімати,
І паничі мені приснились,
І не дали, погані, спати.

У травні, 1847.

Петербург, у цитаделі.

[ПУСТКА]

Рано вранці новобранці
Виходили за село,
А за ними молодими
І дівча одно пішло.
Подибала стара мати
Доню в полі доганяти . . .
І догнала, привела;
Нарікала, говорила,
Поки в землю положила,
А сама в старці пішла.

Минули літа, а село
Не перемінилось,
Тілько пустка на край села
На бік похилилась;
Коло пустки на милиці
Москаль шкандибас,
На садочок позирає,

В пустку заглядає .. .
Марне, брате! Не виглянє
Чорнобрива з хати,
Не покличе стара мати
Вечеряти в хату.
А колись . . . Давно колись то!
Рушники вже ткались,
І хустина мережалась,
Шовком вишивалась.
Думав жити, любитися,
Та Бога хвалити!
А довелось . . . ні до кого
В світі прихилитись!

Сидить собі коло пустки.
На дворі смеркає,
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

У травні, 1847.

Петербург, у цитаделі.

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було.
Ta все таки якось жилось —

Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.

І жду ї, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурити,
В калюжі волю утопить.

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жити,
Людей і Господа любити.

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

Чи ми ще зайдемося знову¹⁶⁾?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
В степи і дебрі рознесли!
Нехай і так! Не наша мати,
А довелося поважати!
То — воля Господа! . . .

Годіть,
Смирітесь, молітесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть ї . . . Во время лютे,
В остатню, тяжкую минуту.
За неї Господа молітв!

У травні, 1847.
Петербург, у цитаделі.

[КОСАР]

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Не благай, не проси,
Не клепає коси;
чи то пригород, чи город,
Як бритвою старий голить
Усе, що даси.

Косаря уночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочивас,
Ні на кого не вважас,
Хоч і не проси.

Мужика й шинкаря,
Й сироту кобзаря.
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,
Хреста ніхто не поставить
І не пом'яне!

30. V. 1847.
Петербург, у цитаделі.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Ізза Дніпра широкого
У Степ погуляти

З Киргизами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі . . . Та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте ж, мої любі,
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

1847.

Орська кріпость.

КНЯЖНА.

Поема.

Зоре моя вечірня,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичас.
Як широка сокорина
Віти розпустила . . .
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.

Як у полі на могилі
Вовкулак ночус,
А січ в лісі та на стрілі
Недолю віщус.
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітас . . .
А про людей . . . Та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю! . . . Зоре моя,
Мій другоже єдиний!
ІЦО вони, поганці, діють
В нас на Україні! . . .
Розкажу я те, що знаю,
Тобі, й спать не ляжу.
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

I.

Село! І серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка: село
Зеленим гасом поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати
Неначе диво. А кругом
Широколистій тополі,

А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром . . .
Сам Бог витас над селом!
Село! Село! Веселі хати!
Веселі здалека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому Господньому селі,
На нашій славній Україні,—
Не знаю, де вони взялись, —
Приблуда князь,
була й княгиня,
Ще молоді собі були,
Жили самі. Були багаті:
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
Понад водою простяглось.

Колись там весело було!
Бувало, літом і зимио
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...

А князь, аж синій, похожас,
Та сам несмілим наливас,
Та ще й покрикує: «віват!»
Гуляє князь, гуляють гости,
І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знову гуляє;
І так за дніамі день минає.
Мужицькі душі аж пищать...
Судовики благають Бога...
П'янниці, знай собі, кричатъ:
— «І патріот, і брат убогих!
Наш славний князь! Віват!
віват!»

А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однимас
У мужика... И Бог не знає...
А, може, знає, та мовчить!

II.

Княгиня взаперті сидить.
І і в сіни не пускає
Убогих брат. А що ж робить?
Сама втекла і повінчалась.
І батько й мати не пускали,
Казали: — Вгору не залазь! —
Так ні, за князл! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов рист весною уночі.
Засхнеш, не знатимеш нічого,
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люди люблять, живучи.
А жити так, Господи, хотілось!
Хотілось любити
Хоть годочек, хоть часочек
На світ подивитись.
Не довелось. А все було,
Всього понадбала

Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала,
Хоч молісь перед тобою,
Мов перед святою...
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жити би, жити, та славити
Бога

І добро творити,
Та Божкою красотою,
Людей веселити.
Так же ні! А молодії
Та карії очі
Щоб марніли в самотині...
Може, Бог так хоче?
Боже! Боже! Дасш волю
І розум на світі,
Красу дасш, серце чисте...
Та не дасш жити!

Не даш на рай веселий,
На світ Твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть наївки!

Не весело на світі жити,
Коли нема кого любить.
Отак і їй, одній-єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині
Аж страшно!... А вона
молилася

І жити у Господа просилася,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матір'ю ходила,
Уже пишалася і любила
Свое дитя. І дав дожити
Господь їй радости на світі.
Узріть його, поцілувати
Спосєдніес дитя
І перший крик його почути...
Ох, діти! Діти! Діти!...
Велика Божа благодать!

III.

Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло.
І княгиня з дитиною
Не тісно стала.
Ніби на світ народилася —
Гралася, веселилась...
І княжні свої маленькій
Сорочечки шила
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, і колихала,
Сама їй годувала.
Бо княгині тілько вміють
Привести дитину.
А годувати та доглядати
Не вміють княгині.
А потім оха: «Забувас
Мене мій Поль, або Філат!»
За що ж воно тебе згадає?
За те хиба, що привела?

А моя свою дитину
Сама доглядала,
А п'яного свого князя
І не допускала.

Мов яблучко у садочку,
Кохалася дитина.
І говорить уже стало
І вчила княгиня
Тілько «мамо» вимовляти,
А «тато» не вчила...
І книжечок з кунштиками
В Романії⁽¹⁾ накупила.
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходилася вчити.
І що Божий день купала,
Рано спати клала,
І пилиночки на неї
Власти не давала.
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала.
Надивлялась, любувалася
Княжною своєю...
І жениха їй сднала,
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розплітала
І, лишенко, свого князя

П'яного згадала
У мундирі. Та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,
Мов вимовить хоче:
«Не плач, мамо! Не розплітай
Мої довгі коси:
Посічутися»... Що день Божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива.
Мов тополя виростас
Світові на диво.
Виростас... Та недовго
Буде веселити

Свою матір. Бог карас
Княгиню на світі...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люди не знають,
Чому добре умирає,
Злес оживас?...

Занедужала княгиня,
І князь скаменувся.
За бабами-энахурками
По селях метнувся.
Наїхали... Заходились.
Лічили, лічили...
Поки її, безталанну,
В труну положили.

IV.

Не стало на світі княгині,
І гусла знову загули.
А сирота її в селі,
Її єдина дитина,
Мов одірвалось од гиллі,
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить.
Спеклося, бідне, на жару.
Лопуцьки єсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру...
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межі дітьми дитя своє.

І думас: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдину свою...
І Господа б благословляла
За долю добрую твою.
Умилася. А добрі люди
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде.
Побачим.

Гусла загули...
Гуляє князь, гуляють гости,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі...

І стогне він, стогне по всій Україні.
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голодні люди. А скирти гниють.
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав,
Тоді б і в Парижкі, і іному краї
Наш брат хуторянин себе показав!...
Чи Бог куняє. Бо се було б диво,

Щоб чути і бачить — і не покарати!
Або вже аж надто довготерпливий! . . .

Минають літа. Люди гинуть,
Лютус голод в Україні,
Лютус в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже: п'є, гуляє.
Та жида з грішми виглядас.
Нема жидка . . . Хліба зійшли,
Радіють люди, Бога просяять . . .
Аж ось із Київа привозять
Княжну . . . Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

V.

Чорнобрівка, кароока,
Вилитая мати,
Тілько смутна, невесела . . .
Чого б сумувати?
Або, може, вже такою
Вона й уродилася?
Або, може, молодес
Чи не полюбило
Когонебудь? Ні, нікого . . .
Весела гуляла,
Мов ласочкика з кубелечка,
На світ виглядала
З того Київа. Аж поки
Побачила села
Знівечені. З того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла.
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли.
Там словами привітала,
Там нагодувала . . .

Що день Вожий обходила
Село. Помагала
Усякому. А сироти
До неї в покої
Приходили. І матір'ю
Своєю святою
Ії звали. І все село
За неї молилось . . .
А тим часом жиди в селі
З грішми появились.
Радіс князь, запродус
З половою жито.
І молотить виганяє
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І з клунею провіяли . . .
Князь і не спочинув:
На могорич закликає,
Та п'є, та гуляє
Аж у гаї . . . Бо в покоях
Дочка спочиває.

Гарындер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи. Аж лящесть
Жіночий регіт. Завивас,
Реве хазлін: «Будем пить,
Аж поки наша доня спить!»

Vi.

А доня взаперті сидить
В свою сумному покої,
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
Зза хмари тихо виступає.
І ніби гори оживають.
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають.
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають, гудуть.
Дивітесь, очі молодії,
Як зорі Вожії встають,
Як сходить місяць, червоні...

Дивітесь, поки вас гріє,
А зорі спати не дають!
Головою молодою
На руку скилилась,
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжна моя... Дивилася,
Та й плакати стала...
Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?...
Та байдуже! Поплакала
Трошкі, усміхнулась,
Помолилася, та й спать лягла
І тихо заснула.

VII.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гости — де що впало,
Там і осталось. Сам не впав,
Останню краплю допивав,
Та й ту допив. Встас, не пада,
Іде в покої... Скверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся. Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки...
Прокинься!
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку, покусає!...
Убий, і Бог не покарас!
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала,

І Саваофа не злякалася.
Ні, не прокинулася, спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурас.
Не чуть нічого... Час минає,
А потім крик, а потім гвалт
І плач почули із палат,—
Почули сови... Потім знову
Не чуть нічого... І в той час
Скирти і клуня зайнялись,
І зорі зникли... Хоч би слово,
Хоч би де голос обізвавсь!
Пани в гаю не ворушились,
А люди збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь...

Прокинулисі вранці гости,
Аж бачать, що лихो,
Покинули свого князя,
Та любо, та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Тебе тілько не покине
Лихая година —
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіт!
Ти ще будеш покутувати
Гріхи на сім світі,

Гріхи батькові! О, доле!
Лукавая доле!
Покинь І хоч на старість,
Хоч на чужім полі,
На безлюдді! Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховась . . .

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали, на пожарищі
Небога згоріла . . .

VIII.

Стойте село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріс,
Нездужає встати,
А підвести нема кому,
Нікто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люди трохи очуняли,
Господи благають,
Щоб княжна до їх вернулася.
А І немає

I не буде вже святої . . .
Де ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.

Родилася на світ жить,
любить,
Сіять Господньою красою,
Витати над грішними святою
І всікому добро творить,
А сталоось ось як. У черницях
Занапастилося добро . . .

• • •
Влukaючи по Україні,
Прибивсь якось я в Чигирин
І в манастир отої дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотний стойте.
Отам мені і розказала
Стара черница новину,
Що в манастир до їх зайшла
Княжна якася ізза Дніпра
Позаторік. Одпочивала,

Та й Богу душу oddala . . .
«Вона була ще молодою
І прехорошша собою,
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці з три,
І все до крихти розказала
Мені і Ксенії сестрі,
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких то праведних містах,

А в нас, сердешна, опочила . . .
Оце ї свята могила!
Ще й не поставили хреста . . .»

1847.

Орська кріпость.

Згадайте, братія моя¹⁴⁾ . . .
(Бодай те лихо не верталось!)
Як ви гарнисенко і я
Ізза решотки визирали.
І, певно думали: «Коли
На раду тиху, на розмову,
Коли ми зійдемося знову
На цій зубоженій землі?»
— Ніколи, братія, ніколи!
З Дніпра укупі не п'ємо!
Розійдемось, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруємо ще трохи в волю,

А потім жити почнемо
Між людьми, як люди . . .

А поки те буде,
Любітесь, брати мої,
Україну любіть
І за неї, безсталанну,
Господа моліте!
І його¹⁵⁾ забудьте, други,
І не проклинайте.
І мене в неволі лютій
Інколи згадайте! . . .

1847.

Орська кріпость.

Сонце заходить, гори
чорніють,
Пташечка тихне, поле німіс,
Радіють люди, що одпочинуть,
А я дивлюся . . . і серцем лину
В темний садочок на Україну.
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорнє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.

«Ой зоре! зоре! — і слози
кануть.
«Чи ти зійшла вже і на
Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?»
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку, щоб і не
чули!

1847.

Орська кріпость.

N. N.

Мені тринацятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога . . .

Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу . . . і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?

Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!

Та недовго сонце гріло,
Недовго молилося.
Запекло, почевоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубес —
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого! . . .
І хлинули слізози,
Тяжкі слізози! . . . А дівчина
При самій дорозі,
Недалеко коло мене

Плоскінь вибирала
Та й почула, що я плачу,
Прийшла, привітала,
Утирала моі сльози
І поцілуvala . . .

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Мос . . . лани, гаї, сади! . . .
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридин! . . . А й досі, як
згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у-тім раю!
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і Бога б не прокляв! . . .

1847.

Орська кріпость.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло.
Мені не весело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився іш до кого,
Блукав собі, молився Богу,
Та люте панство проклинав.
І згадував літа лихії,
Погані, давні літа,
Тоді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марпії!
Нігде не весело мені,
Ta, мабуть, весело й не буде

I на Україні добрі люди;
Отже такі й на чужині!
Хотілося б (та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого),
Аби хоч крихотку землі
Ізза Дніпра мого святого
Святії вітри принесли . . .
Та й більш нічого! Так-то,
люді,
Хотілося б . . . Та що й гадати!
На що вже й Бога турбуватъ,
Коли по-нашому не буде!

1847.

Орська кріпость.

СОН.

Гори мої високі!!
Не так і високі,
Як хороші, хороші,
Блакитні здалека.
З Переяслава старого,
З Виблоди могили,
Це старшої... мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь — аж он передо мною,
Неначе дива виринають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленські виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А далі сивий наш козак —
Дніпро з лугами вигравася.
А онде, онде за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стойть з похиленим хрестом.

Давно стойть, виглядає
Запорожця з Лугу ...
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.
Оболонками старими,
Мов мертвєць очима
Зеленими, позирає
На світ з домовини.
Може, часші оновлення?
Не жди тії слави!
Твої люди окрадені,
А панам лукашим ...
На що здалась козацька
Великая слава?!

I Трахтемирів¹⁹⁴⁾ геть горок
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею ліхію,
Мов п'янний старець торбинки.
А он старе Манастирище¹⁹⁵⁾,
Колись козацьке село,
Чи те воно тоді було?
Та все пішло царям на грище:
I Запорожжя, I село,
I монастир святий,

скарбниця, —

Все, все несні рознесли! ...
А ви? Ви, гори, oddali! ...
Бодай ніколи не дивитися
На вас, прокляті! ... Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмані,
Усобники, ляхи погані! ...

Простіть, високі, мені,
Високі I голубі!!
Найкращі в світі, найсвяті!!
Простіть! Я Богу помолюсь...
Я так ї, я так люблю
Мою Україну убогу,
Шо проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Над Трахтемировом високо
На кручі ніби сирота,
Прийшла топитися в глибокі...,
В Дніпрі широкому... отак
Стойте одним-одна хатина...
З хатини видно Україну
I всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідує сивенький
Сидить... А сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, I дивиться, I дума,

А сльози капають. «Гай-гай!»
Старий промовив: «Недоумі!
Занапастили Божий рай!
Гетьманщина! . . .»

І думнес
Чоло похмаріло . . .
Мабуть, щось тяжке, тяжкес
Вимовити хотілось?
Та не вимовив . . .
«Блукав я по світу чимало,
Носив і світу і жупан.
Нащо вже лихо за Уралом
Отим киргизам, — отже й там,
Ій же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Україні!
А, може, тим, що киргизи

Ще не християни? . . .
Наробив Ти, Христе, лиха!
А переіначив?!
Людей Божих?! — Котилися
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої,
І своєї крові! . . .
А получчали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!
Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують . . . Ой, ой,
Пани християни!»

Затих мій синий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечірнє сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило,
Собор Мазепин еле, бліс⁽¹⁶⁾),
Батька Богдана могила мріє⁽¹⁷⁾);
Київським шляхом верби похилі
Требратні давні могили вкрили.
З Трубайлом Альта⁽¹⁸⁾) між осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою, —
І все те, все те радус очі,
А серце плаче, глянути не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею,
Виступає круглий місяць.
З сестрою зорею,
Виступають ізза хмари,
Хмари звеселіли . . .
А старий мій подивився,
Сльози покотились . . .
«Молюсь Тобі, Боже мілій!
Господи великий!
Що не дав мені загинуть,

Небесний Владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На ці святі гори
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твоя красотою
Серце всселити . . .
І поховать побитес
Гріхами людськими,

На горах оцих високих,
І витати над ними!»

Утер сльози нехолодні,
Хоч не молоді! . . .
І згадував літа свої
Давнії, благі! . . .
«Де, як, коли і що робілось?
Було що справді, а що
снилось?
Які моря перепливав? . . .
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сіяв,
І соловеніко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв.
І все те, все те в Україні!,

І усміхнувся сивий дід . . .
Бо, може, нігде правди діть,
Було таке, що й женихалися.

Та розійшлися, не побралися,
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати! . . .
Старий мій знову зажуривсь,
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату очувати,
А місяць хмарою повивсь.

Отакий то на чужині
Сон мені приснився!
Ніби знову я на волю,
На світ ішродився.
Дай же, Боже, коли небудь,
Хси на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленький хаті.
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах!

1847.

Орська кріость.

ІРЖАВЕЦЬ¹⁹⁹⁾.

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери²⁰⁰⁾ з Полтави.
А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Січі,
Веде своїх недобитків
Та плаче, ведучи. —
Того плаче, що поради
Не подала мати,
Як пшениченню пожати,
Полтаву достати?
Ой, пожали б, як би були
Одностайні стали²⁰¹⁾,

Та з Фастівським полковни-
ком²⁰²⁾

Гетьмана сдали.
Не стреміли б списи в стрілі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняю би їх прилуцький
Полковник поганий²⁰³⁾ . . .
Не плакала б Матір Божа
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали запорожці

Великий Лут і матір-Січ.
Взяли з собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе — Запорожжя.

Заступила чорна хмара
Та білу хмару²⁴⁾,
Опанував запорожцем

Поганий татарин;
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошем стати,
Та заказав запорожцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися . . .

Боже мій з тобою!
Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не инищив? Як би розказати
Про якогонебудь одного магната
Історію-правду, то перелякати
Саме б пекло можна! А Данта старого²⁵⁾
Полупанком нашим можна здивувати.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж Йому любо людей мордувати?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчатъ?! . . .

Кобзарі нам розказали
Про воїни і чвари,
Про тяжке лихоліття,
Про лютії кари,
Що ляхи нам завдавали,
Як нас розпинали.
Що ж діялось по шведчині!
То її вони злякалися,
Оніміли б з переляку
І'яні небораки!
Отац її восводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли . . . і здалека
Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули²⁶⁾,
Як погнали на болото²⁷⁾
Столицю робити,

Як плакали по батькові
Голодній діти,
А як потім на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули Запорожці
З далекого Криму,
Що конас Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули та мовчали,
Бо єм добре на чужині
Мурзи²⁸⁾ завдавали;
Мордувались сіромахи,
Плакали, — і з ними
Заплакала Матір Божа
Сльозами святими.

Зiplакала Милосерда,
Неначе з Сином,
І Бог зглянувсь на ті слози
І на Україну:
За козацькі і за ті
Пречисті сльози
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.

Вернулися Запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовий
Образ Пресвятої.
Поставили у Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам вона й досі плаче
Та за козаками.

1847.

Орська кріость.

N. N.

О, мої думи! О, славо злав!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся . . . але не каюсь!
Люблю, як щиру, вірну дружину,
Як безталанну свою Україну!
Робі, що хочеш, з темним зо мною,
Тільки не кидай! В пекло з тобою
Пошкандибаю . . .

Ти привітала
Нерона лютого²⁰), Сарданапала²⁰),
Ірода, Каїна, Христа, Сократа²¹).
О, непотребна! Кесаря-ката
І Грека доброго ти полюбила
Однаковісінько, — бо заплатили.
А я убогий, що принесу я?
За що сірому ти поцілусеш?
За пісню-думу: „Ой, гаю, гаю?”
І не такі, як я, дармо співають!
І чудно, й нудно, як поміркую,
Що часто котяться голови буї
За тес диво . . . Мов пси, гризуться
Брати з братами, й не скаменуться . . .
А тес диво, всіми кохане:
У шинку покритка, а люди — п'яні! . . .

1847.

Орська кріость.

(Присвята Брониславу Залеському¹²).

Ще як були ми козаками,
А унії не чутъ було.
Отамто весело жилоє!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії, дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними . . . Росли,
Росли сини і веселили
Старі, скорбні літа . . .
Аж' поки іменем Христа
Приїшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і кропи,
А сиріт іменем Христовим
Замордували, розп'яли . . .

Поникли голови козачі,
Неначе стонана трава.
Україна плаче, стогне-плачє!
За головою голова
Додолу пада. Кат лютус,
А ксьондз скаженим язиком:
Кричти:
„Te Deum! Alleluia!“

Отакто, ляше, друже-братье.
Несіті ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подан же руку козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.

1847.

Орська кріпость.

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Кулішу¹³).

У Києві на Подолі
Було колись . . . і ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться сподіване,
Не вернеться . . . А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Жалю серцю завдавати.

У Києві на Подолі
Братерськая наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані
Розвернулася весела,

Оксамитом шляхи стеле
І сдвабом застилає,
І нікому не звертає.

У Києві на Подолі
Козаки гуляють.
Як ту воду, цебром-відром
Вино розливають.
Лъюхи, шинки з шинкарками,
З винами, медами
Закупили Запорожці
Таї тнуть коряками!
А музика реве, грас,
Людей звеселіс.

А із Брацтва те бурсацтво²⁴⁾
Мовчики виглядас.
Нема голій школі волі,
А то б догодила! . . .
Кого ж то там з музиками
Люди обступили?

В червоних штанях оксамити
матнею ьулицю мете —
Іде козак. Ох, літа, літа!
Що ви творите? На tote ж
Старий ударив в закаблуки,
Аж встала курява! Отак!
Та ще й приспіве козак:

«По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Як би таки молодиці
Посіяни мак, мак!
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Останеться й передадм!
А вже ж тії закаблуки
Набралися лиха-муки.
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Останеться й передадм!»

Аж до Межигірського
Спаса²⁵⁾
Потанцював сивий,
А за ним і товариство
І ввесь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: «Пугу, пугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!»
Свята брама одчинилася,
Козака впустили,
І знов брама зачинилася

Навік зачинилася
Козакові.
Хто ж цей сивий
Попрощається з світом?
Семен Палій, Запорожець,
Лихом недобитий.

Ой, високо сонце сходить,
Низенько заходить.
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород²⁶⁾
На Київ дивитись,
Та посидіть на пригорі,
Та хоч пожуритись.
Іде чернець Дзвонкову²⁷⁾
У яр воду пити,
Та згадус, як то тяжко
Було в світі жити!
Іде чернець у келію
Між стіни німій,
Та згадус літа свої,
Літа молодій.
Бере письмо святе в руки,
Голосно читас . . .
А думкою старий чернець
Далеко літас . . .

І тихнуть Божі слова;
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман²⁸⁾, мов сова,
Ченцеві зазирає в очі.
Музика... танці... і Бердичів...
Кайдани брязкають . . .
Москва²⁹⁾ . . .
Бори, сніги і . . . Епісей . . .
І покотились із очей
На рясу сліози . . .
«Бий поклони!

І плоть старечу усмиряй.
Святе писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвони,
А серцеві не потурай.
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе ввесь вік дурило;
Приспи ж його, і занехай
Свою Борзну і Фастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають, щоб ти зінав...»

І старець тяжко заридав,
Читати писаніє покинув.

Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:
«Для чого я на світ родився?
Свою Україну любив?»

До утрені завив з дзвіниці
Великий дзвін. Чернець мій
встав,
Надів клобук, взяв патерицю,
Перехрестився, чотки взяв ...
І за Україну молитись
Святий чернець пошкандибав.

1847.
Орська кріпость.

Один у другого питаем:
На що нас мати привела?
Чи для добра, чи то для зла?
На що живем? Чого бажасм,
І, не дознавшись, умирасм,
І покидаємо діла?

Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли!

1847.
Орська кріпость.

Самому чудно. А де ж
дітись?
Що дійти і що почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, Ільбогу! Як же жити
На чужині, на самоті?
І що робити взаперті?

Як би кайдани перегризти,
То гриз потрохі б... Так не ти,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти... Горе нам,
Невольникам і сиротам,
В степу безкраїм за Уралом!

1847.
Орська кріпость.

Ой, стрічечка до стрічечки
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю, —
У неділю погуляю!

Ой, плахотка-червчаточка,—
Дивуйтесь, дівчаточка!
Дивуйтесь, парубки,
Запорозькі козаки!

Ой, дивуйтесь, лицяйтесь,
А з іншими вінчайтесь,—
Подавані рушники . . .
Отаке-то, козаки!

1847.

Орська кріпость.

ХУСТИНА.

Чи то на те Божа воля?
Чи такая ї долі?
Росла в наймах, виростала,
З сиротою покохалась.
Неборак, лік голуб, з нею,
З безталанною спосю,
Од зіроньки до зіроньки
Сидять собі у відоночку.
Сидять собі, розмовляють,

Пречистої дожидають.
Дождалися . . .
З Чигирино⁽²⁾)
По всій славній Україні
Заревли великі дзвони,
Щоб сідлали хлопці коні,
Щоб мечі-шаблі гостирили
Та збирались на весілля,
На веселі погуляння,
На криваве залицяння.

У неділеньку та ранесенько
Сурми-труби вигравали.
В поход у дорогу славні компанії⁽³⁾)
До схід сонечка рушали.
Випровожала вдова свого сина,
Ту єдину дитину.
Випровожала сестра свого брата.
А сірому — сиротина
Випровожала: коня напувала
До зірниці із криниці,
Виносила збрую, шаблю золотую
І рушницю-гаківницю.
Випровожала три поля, три мілі,
Прощалася при долині,
Дарувала шиту шовками хустину,
Щоб згадував на чужині.

Ой, хустино, хустиночко!
Мережана, шита.
Тілько й славні козацької —
Сіделечко вкрити!

Вернулася, журилася,
На шлях битий дивилася,
Квітчалася, прибиралася,
Щодень Божий сподівалася,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге,
А на третє — линуть
Преславнії компанії
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім стиха —
Не дивися, безсталана!
Везутъ тобі лихо:
Везутъ, труну дубовую,
Китайкою криту.
А за нею з старшиною
Іде, в чорній світі,

Сам полковник
компанійський,
Характерник з Січі.
За ним Ідуть есаули,
Та плачуть, ідучи.
Несуть пани есаули
Козацьку зброю:
Панцир битий порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали.
А на зброй . . . козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного,
Розбиті копита . . .
А на йому сіделечко
Хустиною вкрите.

1847.

Орська кріпості.

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.²²²⁾

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака
(Бо я було трохи не голе,

Take убоге) — та й куплю
Паперу аркуш. I зроблю
Маленьку книжечку.
Хрестами
I визерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Ta й списую Сковороду²²³⁾,
Або «Три царіс со дари».
Ta сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую, було, та плачу . . .

I довелося знов мені

На старість з віршами
ховатись,
Мережать книжечки, співати
I плакати у бур'яні.
I тяжко плакать! I не знаю,
За що мене Господь карас?
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховають.
A все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у
дяка,
Отак Господь мене карас.

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче!
Як кошаю я в неболі,
Як я нужу світом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток, —
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати.
Коли ж яке поквапиться,
То пищечком, брате,
Нехай собі у куточку
Віршус і плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив.
Щоб не довелося, брате,
І йому каратись,
Як я тепер, у неволі
Караюся, брате! . . .

Неначе злодій, поза валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами⁽²⁴⁾ вийду понад
Уралом⁽²⁵⁾
На степ широкий, мов на волю,
І болящес, побите
Серце стрепнеться,
Мов рибонька над водою,

Тихо усміхнеться,
І полине голубкою
Понад чужим полем,
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високую
Вихожу, дивлюся,
І згадаю Україну,
І згадать боюся.
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі:
Руді, руді, аж червоні,
А там голубі,
Зелені мережані,
Нипами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами.

А тут бур'ян, піски, тали . . .
І хочби на сміх де могила
О давнім давні говорила.
Неначе люди не жили!
Од споконвіку і донині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли.
Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили,
Всього наробимо колись! . . .

О, моя доле! Моя країно!
Коли я вирвусь з ції пустині?
Чи, може, (крий Боже!) тут і загину,
І почорніс червоне поле . . .

— «Айда, в казарми! Айда, в неволю!»
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. Поза горою
Вертаюсь, крадуся понад Уралом,
Неначе злодій той, поза валами.
Отак я, друже мій, святкую
Отут неділеньку святую!

А понеділок? . . . Друже-брате!
Приходить ніч в смєрдячу хату,
Осядуть думи. Розіб'ють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію . . .
І все на світі проженуть.
І спинять ніч. Часи літами,
Віками глухо потечуть.
І я кровавими сльозами
Не раз постелю омочу.

Не малодушіс в неволі
Вночі сльози точить,
А гріхи мої велики
Вилитися хочуть.
Не виллються, не покинуть
Душу катувати . . .
Страшно мені, друже-брате,
Смерти сподіватись! . . .
Перелічу і дні і літа.
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?

Нікого в світі, ні кому в світі.
Неначе по лісу ходив!
А малася воля, малася сила,
Та силу позички зносили,
А поля в гостях упилася,
В степу, небога, заблудила
Та й упивається зареклася.
Не поможе милий Боже!
Як то кажуть люди:
«Буде калиття на світі,
Воротя не буде . . .»

Благаю Бога, щоб спітало,
Мов волі, сонця, світу жду.
Цвіркун замовкне, «зорю» б'ють.
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знат, як волю шанувати,
Щоб знат, що дурня всюди б'ють.
Так день і тиждень так минає,
І, може, друже мій, отак
Минуть останній літ! . . .
Як перед Богом сповідаюсь:
За правду на світі караюсь
І не клену долі.
Тілько Господа благаю:
«Не дай, Боже, в чужім краю
Згинуть у неволі! . . .»

Минають літа молодії;
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діс
І серцю жалю завдає.
А, може, ще добро побачу?
А, може, лихо переплачу.
Води Дніпрової нап'юсь,
На тебе, друже, подивлюсь?
І, може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
З тобою, друже мій?... Боюсь!
Боюся сам себе спитати,

Чи це коли сподіється?
Чи, може, вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе?...
А іноді так бувас,
Шо й сльози нестане,
І благав бы я о смерти...
Так ти, і Україна,
І Дніпро крутоберегий,
І надія, брате,
Не дасте мені Бога
О смерти благати!

1847.

Орська кріпость.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Я. Кухаренку ^{**}).

«Не варт, йібогу, жити на світі!...»
— «То йди топись...» — «А жінка, діти?...»
— «Ото ж то, бачиш, не бреши!
А сядь лишень та напиши
Оцю бувальщину... То, може,
Інако скажете, небоже!
Пиши отак: «Було
Село...»
Та щоб не лізти на чужину,
Пиши: «у нас на Україні.
А в тім селі вдова жила,
А у вдови дочка була
І син семиліток.
Добро, мавши діток,
У розкоші, — хвалиш Бога...
А вдові убогій,
Мабуть, не до Його,
Бо загили за шкуру сала,
Трохи не пропала:
Думала — в черниці
Або йти топиться,
Так жаль маленьких діток стало!

Звичайні, мати що й казати!
Та, може, сниться таки й зять,
(Бо вже Катруся підростала).
Чи вже ж їй вік продіувати,
Зносити бріоньки пізащо?
Ні, дівонька вона не та! —

Таки ж у тім селі, труїящий
(Бо всюди сироти — ледаща)

У наймах виріс сирота,

Неначе батькова дитина!

То сик, то так
Придбав сірома грошенія,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочек і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрым людям,
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами
(Як те булас між панами),
Не торгувавсь і пан-отець
Усім на диво та на чудо!
За три копи звінчав у

будень! . . .

Просохли очі у вдови.
Отак то друже мій, живиц
То й весело на світі буде.
І буде варт на світі жити,
Як матимеш кого любить.
Хоч кажуть от ще що, небоже!
Себе люби, то й Бог поможет!
А доведеться умирати?
Здихать над грішми? Ні,
небоже!
Любов — Господня благодать!
Люби ж, мій друже, жінку,
діток,
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й заробляти!
Спочинем трохи, поговорим...
Що, ярина ще не зійшла?

ДРУГИЙ.

Та де та ярина взялась?
У мене ще на жито орют.
Отим то й ба, що живете

Відколи, дядьку, а не чули,
А, може, й чули, та забули,
Журнал друкують . . .

ПЕРШИЙ.

Те-те-те!

ДРУГИЙ.

Та що ви думасте: польський
Або «Хазлін» той московський²⁷)?
Не та ловись! Журнал Реву,

Чи те... Ла-Мод²³), — купив для Паші
Торік в Ромні . . .

ПЕРШИЙ (нишком).

Так от як наші!
Не чув, як на світі живу! . . .

ДРУГИЙ.

У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як німці сіяли траву,

А потім вижали серпами!
І все написано стихами,
Та не такими, як у нас . . .

ПЕРШИЙ.

Як би ти, брате, свині пас . . .
За слово вибачай!

ДРУГИЙ (мов не чус).

Гей, хлопче!

(Ходить, посвистує, а потім співає):

Хлопче, молодче,
З карими очима!
На що тобі жінка —
Камінь за плечима! . . .

ПЕРШИЙ.

Та годі вже тобі співати!

ДРУГИЙ

Що, може, хочете кінчати?
А я, призвістяся, думав — тес . . .

ПЕРШИЙ.

А я — так думаю інесь:
Що вип'ємо та поснемо,
А там і ладу не дамо.
Сідай лиш та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе!

«Одружились небожата.
Дивувались люди,
Як то вони, ті сироти,
Жити на світі будуть?
Минає рік, минув другий,
Знову дивувались,
де в тих сиріт безталанних
Добро тес бралось?
І в коморі, і на дворі,
На току й на ниві;
І діточки, як квіточки,
Я самі чорнобриві,
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали себелюби,
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували!
„Коли гніє, то спродали б,
Адже ж у їх діти! . . .”
Ось слухай же, що то
роблять
Заздрощі на світі,
І ненатля голодная!
Ходили, ходили,
Поки вночі, жалкуючи,
Хату запалили . . .
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщені:
То і не жаль було б; чи так?
А то сірісінський сіряк
Отак лютус . . .

Тяжко, брате,
Людей на старість розпізнати,
А ще гірше — ззамолоду

Гадину кохати.
Очарує зміїними
Карими очима . . .
А, пек тобі! Забув, дурню,
Що смерть за плечима.

До стебла все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіди, і багаті,
І вбогі, раділи.
Багаті, бач, раділи,
Що багатше стали,
А вбогі тому раді,
Що з ними зрівнялися!
Посходились жалкувати,
Жалю завдавати.
— „Шкода, шкода! Як би
знаття,
Копійчину б дбати,
То все б таки не так воно . . .
А що пак, Максиме!
(Бо його Максимом звали)
Попродай скотину,
Та ходи до мене в найми,
Що буде, те й буде!
Будем знов чумакувати,
Поки вийдем в люди,
А там знову . . .” Подякував
Максим за пораду.
— „Побачу ще, як там буде;
Коли не дам ради,
То тоді вже, певне, треба
Іти в найми знову . . .
Де то моя Катерина,
Моя чорноброка! . . .
Вона мене все радила,
І тепер порадити!” . . .

Та остання ця рада
Навіки завадить.
Воли твої і корови

Разом поздихали,
А Катруся з москалями
Десь помандрувала!

Тепер отак пиши, небоже:
•Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічі: „Боже, Боже!”
Та й більш нічого.

Од цариці⁽²⁹⁾
Прийшов указ — лоби голити.
— „Не дав вдовиці утопиться,
Не дам же й з торбою ходить!” —
Сказав Максим, і ґрунт покинув,
Бо вдовиного, бачиш, сина
В приїом громада повезла.
Такі то темні діла
Творяться нишком на сім світі!
А вас, письменних, треба б бити,
Щоб не кричали: «ах, Аллах! ...
Не варт, не варт на світі жити!» ...
А чом пак темні не кричат? ...

ДРУГИЙ.

Хиба ж живуть вони і знають,
Як ви сказали, — благодать,
Любов? ...

ПЕРШИЙ.

... Що, що? Недочуваю!

ДРУГИЙ.

Вони, кажу вам, прозябають,
Або, по вашому, ростуть,
Як та капуста на городі.

ПЕРШИЙ.

Отак, по вашому, — ну, годі ж! А ви їм жити не даете,
Нехай собі і не живуть ... Бо ви для себе живете,
А все, скажу таки: як хочеш, Заплющивши письменні очі.

ДРУГИЙ.

Отже як будем так писать,
То ми й до вечора не кончим.
Ну, де той безталанний зять?

ПЕРШИЙ.

Вернувшись вдовицем додому,
А зять пішов у москалі.
Не жаль було його ні кому,
Ta ще й сміялись у селі!

Отже, далебі, не знаю,
Чи вона верталась,
Катерина, до матері,
Чи так і пропала?
Була чутка, що стрижену
В Умані водили
По вулицях: украда щось...
Потім утопилася.

Та все то те, — знаєш, люди
Втоплять і задушати
А, може, то така правда,
Як на вербі груші.

Знаю тільки, що про неї
І пісню проклали.
Я, чув тоді, на досвітках
Дівчата співали

«Шелесь, шелесь по дубині,
Шапки хлопці погубили;
Тілько наймит не згубив,
Удовівну полюбив . . .»

Соромітна . . . нехай їй лихо!
Минали літа тихо, тихо,
(Отак пиши), — і за гріхи
Карались Господом ляхи²²⁾,
І пугав Пугач над Уралом²³⁾,
Піти в одах вихвалили
Войну й царицю. — Тілько ми
Сиділи нишком, слава Богу!

Після великої зими²³⁾
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив.
Ta срібний хрестик заробив!
Чого він придибав? Нема в його хаті.
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого ж він приплентав? — А хто його зна!
Чи чув ти, що кажуть: легше умирати
Хоч на пожарині в своїй стороні,
Ніж в чужій — в палатах! Чи чув ти? Ба ні . . .

ДРУГИЙ.

Ей, дядечку! Швидче будемо писати,
Bo хочеться спати і вам, і мені.

ПЕРШИЙ.

Зажуривсь москаль-каліка:
Де йому подітись?
Вдовиченко в пікінерах²⁹),
Вдова на тім світі!
До кого ж він прихилиться?
Де перезимус?

Уже осінь, незабаром
Зима залютус.
Нема йому в світі долі:
Полинула в поле! ...
Попросився зимулати
До дяка у школу³⁰).
Бо таки й письма, спасиби,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тоді, бач, носили
Сиві коси з кучерями
Усі до одного,
І борошном посыпали,
Бог їх зна для чого? ...
Максим, — таки як пись-
менний, —
Було, помагас
І на клирасі дякові,
І псалтир читас
Над покойними. Й хавтури³¹)
З школярами носить,
А в Пилипівку, сірома,
Христа ради просить.
(Нічого: знай, своє пиши,
Та перед людьми не бреші!)

Хоч би тобі лихе слово
Почув хто од його!
„І талан, і безталання —
Все, каже, од Бога!”
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали

Москаля Максима;
А в неділю або в свято,
Мов причепуритися,
Шкандибас на вдовину
Пустку подивиться.
Сяде собі у садочку ...
І вдову згадас,
І за її грішну душу
Псалтир прочитас.
Катерину «о здоровї»
Тихенько пом'яне,
Утрє слъози: «все од Бога!»
І вселенський стає.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в школі,
Бере заступ і лопату,
Шкандибас в поле.
І край шляху, при долині
Отже не вгадаєш,
Що каліка вироблє? —
Криницю копає!
Та й викопав. На те літо
Криницю святили —
На самого Маковія,
І дуб посадили
На прикмету проїжджачим.
А на друге літо
Москаля вже неживого
Найшли в балці діти
Коло самої криниці —
Вийшов подивиться
Останній раз, сіромаха.
На свою криницю.
Громадою при долині
Його поховали,
І долину, і криницю
На пам'ять назвали
Москалевою. На Спаса
Або Маковія

І досі там воду святає.
І дуб зеленіс.
Хто йде, їде — не минають
Зелено дуба,
В холодочку посідають,
Та тихо, та любо,

П'ючи воду ногожую,
Згадують Максима . . .

Отак живіть, недоуки,
То й жити не остане!

1847.

Орська кріпость.

Привинкне, кажуть, со-
бака за возом бігти,
то біжить і за санями

То так і я тепер пишу:
Папір тілько, чорнило трачу...
А перш (Його, не брешу!)
Згадаю що, чи що набачу,
То так утну, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Україну,
На неї гляну, подивлюсь,
І, мов добро кому зроблю,
Так любо серце одпочине.

Як би сказати, що не люблю,
Що я Україну забиваю.
Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю. —
Його, братія, прощаю
І Милосердому молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все-таки між вами жив.
То, може, де що і осталось.

1847.

Орська кріпость.

А нумо знову віршуватъ!
(Звичайне, нишком!) Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку Божу лицюватъ.
А сиріч — як би вам сказатъ,
Щоб не збрехавши . . . Нумо знову
Людей і долю проклинатъ!

Людей за те, щоб нас знали
Та нас шанували.
Долю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
А то, бач, що наробыла:
Кінгула малого
На розпутьї, та й байдуже! . . .
А воно убоге,

Молодес, сивоусе —
Звичайне, дитина!
І подибало тихенько
Попід чужим тиною
Аж за Урал. Опинилось
В пустині, в неволі . . .
Як же тебе не проклинатъ,
Лукавал доле?

Не прокляну ж тебе, доле,
А буду ховатись
За валами, та нищечком
Буду віршувати,

Нудить світом, сподіватись
У гості в неволю
Ізза Дніпра широкого
Тебе, моя доле!

1848.

Орська кріость

У Бога за дверми лежала
сокира.
(А Бог тоді з Петром ходив
По світу, та дива творив.)
А кайзак²³⁾, на хирю
Та на тяжке лихо,
Любенько та тихо
І вкрав ту сокиру.
Та й потяг по дровам
В зелену діброму;
Древину вибравши, та й цюк!
Як вирветься сокира з рук —
Пішла по лісу косовиця!
Аж страх, аж жаль було
дивиться.
Дуби і всякі дерева
Великолітні, моя трава
В покоси стелиться; а з яру
Встає пожар, і диму хмара
Святесонце покрива.
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингіза, до Арапу²⁴⁾)
Кипіла в озерах вода.
Палають села, города,
Ридають люди, винуть звірі
І за Тоболом²⁵⁾ у Сибірі
В снігах ховаються. Сім літ
Сокира Вожа ліс стинала,
І пожарище не втасало,
І мерк за димом Вожий світ.
* * * * *

На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,

Святесонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:
Де город був або село —
І головня уже не тліла,
І попіл вітром рознесло,
Билини навіть не остались;
Тільки одним-одно хиталось
Зелене дерево в степу.

Червоні по пустині
Червона глина та печина,
Бур'ян колючий та будяк,
Та інде тирса з осокою
В яру чорніс під горою,
Та дикий інколи кайзак
Тихенько виїде на гору
На тім захилім верблюд²⁶⁾
Непевне дістеться тоді:
Мов степ до Бога заговорить,
Верблюд заплаче, і кайзак
Понурить голову і гляне
На степ і на Кара-бутак²⁷⁾,
Сингич-агач²⁸⁾ кайзак
спом'яне.
Тихенько спуститься з гори
І згине в глиняній пустині ...

Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стойте дерево високе,
Покинуте Богом.
Покинуте сокирою,
Огнем непалиме,
Шепочеться з долиною

О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева святого,
На долину заїждають,
Дивуються з Його,

І моляться і жертвами
Дерево благають,
Щоб парости розпустило
У іх біднім краю.

1848

Орецька кріпость.

ВАРНАК.²⁴²⁾

Тиняючись на чужині
Понад Елеком²⁴³⁾, стрів я діда
Вельми старого. Наш земляк
І недомучений варнак
Старий той був. Та у неділю,
Якось у полі ми зустрілись
Та й забалакались. Старий
Згадав свою Волинь святую
І волю-долю молодую,
Свою бувальщину. І ми
В траві за валом посидали,
І розмовляли, сповідались
Один другому. — «Довгий
вік!»

Старий промовив. — «Все од
Бога,
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марне, всус
Я сам занівечив свій вік.
І ні на кого не жалкую,
І ні у кого не прошу я,
Нічого на світі. Отак,
Мій сину, друже мій сдиний,
Так і загину на чужині,
В неволі.»

І старий варнак
З'плакав нишком.
Сивий брате!

Поки живе надія в хаті, —
Нехай живе: не виганяй!

Нехай пустку нетоплену
Іноді нагріс,
І потечуть з очей старих
Сльози молоді,
І, умилес сльозами,
Серце одпочине,
І поляне із чужини
На свою країну!

— «Багато дечого не стало,» —
Сказав старий: — «Води
чимало
Із Ікви²⁴⁴⁾ в море утекло.
Над Іквою було село,
У тім селі, на безсталанії
Та на погибель, виріс я...
Лихая доленько моя!
У нашої старої пані
Малі паничі були;
Таки однолітки зо мною.
Вона й Бере мене в покої
Синкам на виграшку. Росли,
Росли панілта, виростали...
Як ті щенята. Покусали
Не одного мене малі.

Отож і вчити почали
Письму панят. На безголов'я
І л учусл. Слізьми! Кров'ю!
Письмо те полилося!... Нас,
Дешевших панської собаки,

Письму учитъ? Молитись
Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більше нічого
Не повинен знати невольник,
Така його доля! ...
Ото ж і вивчився я, виріс,
Прошу собі волі,
Не дас. І в москалі,
Троклята, не голить.
Цо тут на світі робити?
Пішов я до рала ...
А паничів у гвардію
Поопреділяли.

Година тяжка настала,
Настили тяжкії літа! ...
Ото ж працюю я за ралом.
Я був убогий сирота.
А у сусіда виростала
У наймах дівчина. І я ...
О, доле, доленько моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно ... Не нам Твої діла
Судить, о, Боже наш великий!
Отож вона, мені на лихо
Та на погибелль, підросла.
Не довелось і надивитись ...
А я вже думав одружитись,
І веселитись, і жити,
Людей і Господа хвалити.
А довелось ...

Накупили
І краму, й пива наварили,
Не довелось тілько пить.
Старої пані баҳур сивий
Окрав той крам, розлив те
пиво,
Пустив покриткою ... Дарма!

Минуло ... год! ... Недоладу
Тепер і згадувати! Нема,
Нема!... Минулося, пропало!...
Покинув ниву лі рало,
Покинув хату і город. —
Усе покинув. Чорт нарадив.
Пішов я в писарі в громаду.

То сяк, то так минеас год.
Пишу собі, з людьми братуюсь,
Та добрих хлопців добираю.
Минув і другий ... Паничі
На третє літо поз'їждались,
Уже засватані. Жили,
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї, перебирали,
Звичайнє, паничі! Ждемо,
І ми ждемо того весілля ...

Ото ж у Клечальну Неділю
Іх і повінчано обох,
Таки в домашньому костьолі:
Вони ляхи були. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,
Як молодії ті були ...
Заграла весело музика,
Іх із костьола повели
В возобновленні покої ...
А ми й зостріли їх, і всіх —
Княжат, панят і молодих
Всіх перерізали. Рудою
Весілля вмилося! Не втік
Ніже єдиний католик,
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Упоравшись, пішли шукати
Нової хати; і найшли

Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лугах,
В степах широких, в байраках
Крутіх, глибоких. Всюди
хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

Мене господарем обрали.
Сім'я моя щодень росла,
І вже до сотні доростала.
Мов поросяча, кров лилася!
Я різав все, що паном звалось,
Без милосердія і зла,
А різав так... І сам не знаю:
Чого хотілося мені?
Ходив три годи я з ножами,
Неначе п'янний той різник.
До сльоз, до крові, до пожару,
До всього, всього я привик.
Було, мов жабу ту, на списі
Спечеш дитину на огні,
Або панянку білолицю
Розіпнеш голу на коні,
Та я пустинш в степ...
Всього тоді, всього бувало,
І все докучило мені.

Одурів я. Тяжко стало
У вертепах жити.

Думав сам себе зарізать,
Щоб не нудить світом,
І зарізав би... Та диво,
Диво дивне сталось
Надо мною, недолюдом...
Вже на світ займалось,
Винишов я з ножем в халві
З Броварського лісу²⁴),
Щоб зарізатись. Дивлюся,
Мов на небі висить
Святий Київ наш великий!
Святим дивом ссяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють.
Дивлюся я, а сам млію...
Тихо задзвонили
У Київі, мов на небі...
О, Боже мій милий!
Який дивний Ти!... Я плакав,
До полуздня плакав...
Та так мені любо стало!
І малого знаку
Нудьги тії не осталось,
Мов переродився...
Подивився кругом себе
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ
Святим помолитись,
Та суда — суда людського
У людей просити.»

1848.

Орська кріпость.

Ой, гляну я, подивлюся
На той степ, на поле;
Чи не дастъ Бог милосердій
Хоч на старість волі?
Пішов би я в Україну,
Пішов би додому,

Там би мснє привітали,
Зраділи б старому,
Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу,
Там би я... Та шкода й гадки —
Не буде нічого!...

Як же його у неволі
Жити без надії?

Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію!

1843.

Орська кріость.

Та не дай, Господи, якому,
Як мені тепер старому,
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

Ой, пійду я степом-лугом
Та розважу свою тугу
— «Не йди! Кажуть: з цієї хати
Не пускають погуляти!»

1848.

Орська кріость.

ЦАРІ.

Старенько сестро Аполлона²⁶⁶)!
Як би ви часом, хоч на час,
Придібали таки до нас
Та, як бувало во дні они,
Возвісили б свій Божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися б обое
Царів, абощо, воспівати
Бо як по правді вам сказати,
То дуже вже й мені самому
Обридли тії мужики,
Та паничі!, та покритки.
Хотілося б зігнати оскуому
На коронованих главах,
На тих помазанниках Божих ...
Так що ж? Не втну! А як поможеш
Та як покажеш, як тих птах
Скубутъ і патрають, то, може,
І ми б подержали в руках
Святопомазану чуприну.
Покиньте ж свій святий Парнас²⁶⁷),
Придібайте хоч на годину,
Та хоч старенький Божий глас
Возвісьте, дядино! Та ладом,
Та добрим складом, хоть на час,
Хоч на годиночку у нас

Ту короновану громаду
Покажем зпереду і ззаду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порада!

I.

Не видно нікого в Єрусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом хранимім,
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та лютая година
Покрила Ізраїль: царева война!
Цареві князі, і всі сили,
І отроки, і ввесь народ.
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх.
А в городі младні вдови
В своїх світлицях, чорноброві,
Запершись, плачутъ, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида сподаря.
А він собі, узявши в боки,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі похожас,
Та, мов котюга, позирає
На сало, на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї єва,
Подружіє Гурісве,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Лоно біле мила,
І царя свого святого
У дурні пошила . . .

Надворі вже смеркло, і тьмою повитий,
Дримас, сумус Ієрусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий,
Давид похожас і, о цар неситий!
Сам собі говорить: «Я... Ми повслим!...

Я цар над Божіїм народом,
І сам я — Бог в моїй землі,
Я — все! ...»

А трохи згодом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру...
І цар сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Таки Вирсавію... Нівроку
До Божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
З пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав.
Йому, сердешному, й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що з дому цар його украв

Не золото, не серебро,
А лучче його добро, —
Його Вирсавію украв.

А щоб не знав він тії шкоди,
То цар убив його, та й годі!...
А потім цар перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафана²⁶⁾...
І знов веселій, зному п'яній
Коло рабині заходивсь.

Отак святі царі живуть!
А як же прості? Я не знаю.
І раю вам цього не знати,
Та ні у кого не питати,
Щоб не завадило, бувас...

II.

Давид, святий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Фамар
І син Амон. І це не диво.
Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у простих,
А ось які . . .

Амон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужас чогось.
Давид стенає та ридає,
Багряну ризу роздирає,
І сипле попіл на голову.
«Без тебе я не поживу
І дня единого, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!»
І йде, ридаючи, до сина,
Аж тюпас, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить, аж стогне, та лежить.
Кепкус з дурня. Аж голосить,
Аж плаче, бідний, батька
просить,

Щоб та Фамар сестра прийшла.
«Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Фамарі,
Щоб коржика мені спекла,
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недуги . . .»

Вранці рано
Фамар спекла і принесла
Опіснок братові. За руку
Амон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ламле руки
Сестра, ридає і, рвучись,
Кричить до брата: «Схаменись!
Амоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я . . . я —
Сестра єдиная твоя!
Де дінусь я? Де діну славу,
І гріх, і стид? Тебе самого
І Бог і люди прокленуты!»
Не помогло таки нічого! . . .
Отак царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітесь, людські діти! . . .

III.

І поживе Давид на світі
Не малі літа.
Одрях старий, і покривали
Многими ризами його,
А все таки не нагрівали
Котягу блудного сього.
От отроки й доміркувались,
Як нагрівати царя свого
(Натуру вовчу добре знали),
Та, щоб нагріть його, взяли,

Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели.
Да гріють кров'ю молодою
Свого царя! І розійшлися,
Замкнувши двері за собою . . .
Облизавсь старий котяга
І розпустив сlinи,
І пазурі простягас
До Самантянини,
Бо була, собі на лихо,

Найкраща між пими,
Між дівчатами, мов крин той
Сельний при долині
Між цвітами. Отож вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата

Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тільки, що цар грівся
І... і «не позна ю».

IV.

По двору тихо похожас
Старий веселій Рогволод²⁴⁾).
Дружина, отроки, народ
Кругом його во златі сяють.
У князя свято: виглядас
Із Литви князя-жениха
За рушниками до Рогніди.
Перед богами Лель і Ладо²⁵⁾)
Огонь Рогніда розвела,

Драгим слесем полила
І сипала в огнище ладон,
Мов ті валькирії²⁶⁾), круг неї
Танцюють, граються дівчата
І приспівують:
«Гоя, гоя, гоя!
Новій покої
Ну-мо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!»

За Полоцьком²⁷⁾, неначе хмара,
Чорніс курява. Біжать
І отроки й старі Бояри
Із Литви князя зустрічать;
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Литви йде князь сподіваний,
Ще незнамий, давно жаданий,
А із Київа, туром-буїволовом,
Іде веприщем за Рогнідою
Володимир князь со княнами.

Прийшли і город обступили
Кругом, і город запалили.
Владимир князь перед народом
Убив старого Рогволода,
«Потя» народ, княжну «поя»,
«Отіде в волости своя!» —
Отіде з шумом; і «растли ю»,
Тую Рогніду молодую,
І прожене ю, і княжна
Влукас по світу одна,

Нічого з ворогом не вдіс . . .
Так отакій то святій
Оті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
Отих царів, катів людських!
Морока з ними, щоб ви знали!
Мов дурень ходиш кругом їх,
Не знаєш, на яку й ступити!
Так що ж мені тепер робити
З цими поганцями? Скажи,
Найкраща сестро Аполлона!
Навчи, голубко! Поможи
Полазить трохи коло трона!
Намистечко, як зароблю,
Тобі к Великодню куплю.

Пострижемося ж у лакеї
Та ревносно, в новій лівреї,
Заходимось царів любить.
Шкода і олово тупить:
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
На що ж себе таки дурить?
Ходімо в селища: там люди!
А там де люди, — добре буде;
Там будем жить, людей
любить,
Святого Господа хвалити!

1848.

Кос-Арал.

Добро, ѿ кого с господа,
А в тій господі с сестра,
Чи мати добрая! Добра,
Добра такого таки з роду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось . . .
· · · · ·
І довелось колись мені
В чужій далекій стороні
Заплакать, що немас роду,
Нема пристанища, господи . . .
· · · · ·
Ми довго в морі пропадали,

Прийшли в Дар'ю²²³), на якор
стали;
З «ватаги» письма принесли,
І всі тихенько зачитали.
А ми з колегою лягли,
Та щось таке розмовляли.
Я думав: де б того добра,
Письмо чи матір, взять на
— «А в тебе есть?» світі?
— „Жона і діти,
І дім, і мати, і сестра,
А письма нема . . .”
· · · · ·

1848.

Кос-Арал.

ТИТАРІВНА.

Давно це діялось колись,
Ще як борці у нас ходили

По селах, та дівчат дурили,
З громади кпили, хлопців били.

Та верховодили в селі,
Як ті гусари на «постої».
Ще за гетьманщини святої,
Давно це діялось колись.
У неділю на селі,
У оранді, на столі
Сиділи лірники, та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала.
Дівчата танцювали
І парубки. — «Уже й кінець!
А ну те іншуй!» — „Та й це
добра!”

І знову ліри заревли,
І знов дівчата, мов сороки,
А парубки, узявшиесь в боки,
Навприсідки пішли . . .

Найкращий парубок Микита
Стойть на лаві в сірій світі.
Найкращий хлопець, та
байстрюк,
Байстрюк собі, та ще й убогий.
Так і ні кому не до його!

Де ж Микита?
В далеку дорогу
Пішов собі . . . З того часу
Не чути його стало.
З того часу титарівні
Щось таке сталося . . .

Додому плачучи прийшла,
І спати плачучи лягла,
І не вечеряла! . . . Не спала:
Яка лягла, така і встала,
Мов одуріла. Шо робить?
Сама не знає. А Микита,
Неначе сич, у сірій світі
Перед очима все стойть:

Стойть собі, як той . . .
Плечима стелю підпирає,
Та дивиться, і замирає,
На титарівну. А та в квітах,
Мов намальована, стойть
Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій світі!
Шеляга виймас
І за того останнього
Музику наймас,
І нерівно титарівну
У танець вітас.
— „Одчепися, пройдисвіте!”
І зареготалась
Титарівна: — „Хиба тобі
Намічик не стало?”
Насміялась титарівна
З бідного Микити,
Насміялася при людях,
Шо він в сірій світі.
Буде тобі, титарівно!
‘Заплачеш, небого,
За ті сміхи!

Мара та й год!! Титарівно,
В недобрий час з того нерівні
Ти насміялась! Стало жаль
Тобі його . . . Нудьга, печаль
І сором душу остутили,
І ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнее на світі
З тим серцем бувас:
Увечері цураєшся,
Вранці забажас,
Та так тяжко забажас,
Шо хоч на край світа

Шукати піде. Отак тепер
Не знає, де дітись,
Титарізна. Хоч у воду,
Аби до Микити! . . .

Стержітесь, дівчаточка,
Смілтись з інервіні.
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні!

А він канув, провалився;
Пого вже й забули,
Чи й був коли. Год за годом,
Три годи минули.
На четвертий год в неділю,
У оранді на селі,
На широкому столі
Сліпі лірники сиділи;
По шелягу брали
І ту саму грали,
Що і позаторік. Дівчата
Таксамо дрібно танцювали,
Як і позаторік.
Завзятий,
У синій шапці, у жупані,
В червоних, як калина,
штанях,
Навприсідки вліта козак,
Та ще й приспівує отак:
«Та спасибі батькові,
Та спасибі матері,
Що нас добули!
Як нас добували,
Жито розсипали
Вночі на печі! . . .»
— «Горілки! Меду! Де отаман,

Як та билина засихала,
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезли,
Святыми травами поїли,
І все таки не помогли.
Втотала стежку на могилу,
Все виглядати його ходила.
І стежка стала заростати,
Бо вже нездужас і встать.
Так от що сміхи наробыли!

Громада, соцький? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходіте битися, чи боротися!
Бо я борець . . .»

Не неділю,
Не дві, не три і не чотири,
Як тій болячі, як тій хирі,
Громадою годили
Тому борцеві. Вередус,
Як той панич. І де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодус;
А він собі гуляс, п'є,
Та хлопцям жалю завдає
Тими дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не бореться ні з ким.
А так собі гуляс,
Та вечорами у садочок
До титаря вчащає.
А титарівна зострічає,
Приспівує, примовляє;
«Чи не той це Микита,
Що з вильотами свита? . . .»

Той, що той, що на селі
Ти насміялася колись.
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрюкові,
Як панові годиш.
Не день, не два титарівна
В садочок ходила,
Не день, не два, як панові,
Микиті годила.
Догодилася титарівна
До самого краю,
І не зчулась . . .
Дій мінули.
Місяці минають;
Міна літо, міна осінь,
Міна сьомий місяць, осьмий,
Уже й дев'ятій настас.
Настане горенько твое!
* * * * *У титаря у садочку,
У яру, криниці
Під вербою . . . До криниці
Не води напиться
Ледве ходить титарівна —

Трохи пожуриться,
Поплакати, погадати:
Як їй діувати?
Де їй дітись од сорома,
Де їй заховатись?
* * * * *Раз увечері зимою,
У одній свитині,
Іде боса титарівна
І несе дитину;
То підіде до криниці,
То знов одступає . . .
А з калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.
А сам пішов, співаючи,
Соцькому сказати,
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

* * * * *У неділеньку раненько
Збіралася громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя тес шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в баговині!
Ой, узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, прігчащали,

Батька, матір нарікали,
Громадою осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люди знали,
Дітей своїх научали;
Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько-мати.

Борця того в селі не стало,
А люди в Польщі зострічали
Якогось панича, — питав:
— „Чи жива”, каже, „титарівна,
Чи насміхається з нерівні?”
Ото він самий! Покарав

Його Господь за гріх великий —
Не смертю: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по світу ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Вовіки.

1848.

Кос-Арал.

Ну, що б, здавалося, —
Слова?!

Слова та голос — більш нічого!
А серце б'ється, ожива,
Як іх почус. Знати, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люді.

Помолившись,
Нете, щоб дуже зажуривши,
А так на палубі стояв
І сторч на море поглядав,
Мов на Іуду. Із туману,
Як кажуть, стала виглядати
Червонолиця Діяна²⁴).
Я вже то думав спать лягти,
Та я став, щоб трохи
подивитися

На круголицю молодицю . . .
Чи тес — дівчину. Матрос,
Таки земляк наш з

Острівної²⁵).

На вахті стоя,
Журився сам собі чогось;
Та я заспівав, звичайно, тихо,
Щоб капітан не чув: бо злиха
Якийсь лихий, хоч і земляк.
Співа матрос, як той козак,

Що в наймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись
Я чув, як, стоя під вербою,
Тихенько дівчина співала;
І жаль мені малому стало
Того сірому сироту.
«Що він утомився,
На тин похилився,
Люди кажуть і говорять:
Мабуть, він упився.»
І я заплакав: жаль малому
Було сіроми сироти.

.

Чого ж тепер заплакав ти?
Чого тепер тобі, старому,
У цій неволі стало жаль?
Що світ зав'язаний, закритий?
Що сам еси тепер москаль?
Що серце порване, побите?
І що хороше-дорогое
Було в йому, то розлилося?
Що ось як жити довелося?
Чи так, лебедику? . . . — Ере! . . .

1848.

Кос-Арал.

Мов за подушине, оступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь. Боже миць!

Де ж заховатися мені?
Що ділти? Уже й гуляю
По цім Арапу²⁵⁶⁾ і пишу,
Віршую нищечком, грішу,
Бог зна колишній слuchaї
В душі своїй перебираю
Та списую, — щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу... Лютий злодій
Впирається таки, та й год!! ...

1848.

Кос-Арал

П. С.²⁵⁷⁾

Не жаль на злого: коло його
І слава сторожем стоить.
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміс одурить.

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом;
Село обідране кругом,
І шапочку мужик зінmas,
Як флаг побачить. Значить, пан
У себе з причетом гуллє.
Оцей годований кабан,
Оце ледащо — щирій пан,
Нотомок гетьмана дурного
І презавзятий патріот;
Та й християнин ще до того!
У Київ їздить всякий год.
У світі ходить між панами,
І п'є горілку з мужиками,
І вольнодумствус в шинку.
Отут він ввесь, хоч надрюкуй!
Ta ще в селі своїм дівчаток
Перебирає; ta зпроста
Таки своїх байстрят з десяток
У год подержить до хреста,
Ta й тілько ж то... Кругом паскуда!

Чому ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчутъ? Люди, люди!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси, —
То оддасте . . .

Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого,
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей! . . .

1848.

Кос-Арал.

Г. З.²⁵⁸⁾

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадуватъ . . . А я
Про тебе, воленько моя,
Оце нагадую. Ніколи
Ти не здавалася мені
Такою свіжко-молодою
І прехорошою такою,
Так як тепер на чужині,
Та ще й в неволі... Доле! доле!
Моя проспіванан воле!
Хоч глянь на мене зза Дніпра,
Хоч усміхнися зза . . .

І ти, моя єдинал,
Встасш ізза моря,
Зза туману, слухняна
Рожевал зоре!
І ти, моя єдиная,
Ведеш за собою
Літа мої молодії,
І передо мною,
Ніби море, виступають
Широкі села
З вишневими садочками
І люди веселі . . .

І ті люди, і село те,
Де колись, мов брати,
Привітали мене. Мати!
Старесенька мати!
Чи збираються ще й досі
Веселії гости
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По-давньому, по-старому,
Од світу до світу?
А ви, мої молодії
Чорняві діти,
Веселії дівчаточка,
І досі в старої
Танцюсте? А. ти, доле?
А ти, мій покою?
Мос свято чорнобриве,
І досі між ними
Тихо, пишно похожася?
І тими очима,
Аж чорними-голубими,
І досі чаруся
Людські душі? Чи ще й досі
Дивуються всус
На стан гнуций? Свято мос,

Єдинес свято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки-дівчата
Й защебечуть по своєму
Доброму звичаю,
Може, і мене ненароком
Діточки згодають.
Може, яка і про мене

Скаже яке лихо.
Усміхнися, мос серце,
Тихесенько-тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого...
А я, доленько, в цеволі
Помолося Богу.

1848.

Кос-Арап.

Як би зострілися ми знову,
Чи ти б злікалася, чи ні?
Якес тихес ти слово
Тоді б промовила мені?
Шілкого! І не пізнала б!
А може б потім нагадала,
Сказавши: снилося дурний...
А я зрадів би, мос диво,
Моя ти доле чорнобрива,

Як би побачив, нагадав
Веселес та молодес
Колишнє лишенсько лихес.
Я заридав би, заридав
І помоливсь, що не правдивим.
А сном лукавим розійшлось
Слізьми-подою розлилось
Колишнєс святес діво.

1848.

Кос-Арап.

МАРИНА.

Неначе цвяшок в серце
вбитий,
Оцю Марину я ношу.
Давно б спісати несамовиту,
Так що ж? Сказали б, що
Брешу,
Що на панів, бачиш, сердитий,
То все такес і пишу,
Про їх собачі звичаї...
Сказали б просто: дурень лас
За те, що сам крепак,
Неодукованій сіряк.
Неправда! Й-Богу, не лаю!
Мені не жаль, що я не пан,
А жаль мені, і жаль великий,
На просвіщенних християн.

І звір того не зробить дикий,
Що ви, б'ючи поклони,
З братами дісте. Законы
Катами писані за вас
То вам байдуже! В добрий час
У Київ їздите щороку,
Та сповідастесь, нівроку,
У схимника!

Та й те сказати:
Чого я турбууюсь?
Ані злого, ні доброго
Я вже не почую..
А як, кажу, хто не чус,
То тому й байдуже.
Прилітай же з України,
Єдиний мій друже,
Моя думо пречистая,

Вірна дружиню,
Та розкажи, моя зоре,
Про тую Марину,
Як вона у пана злого
І за що страдала?
Та нищечком, щоб не чули,

.
.
. . . Недавно се було.
Через село весілля йшло.
А пан з костъбулу іхав,
Чи управитель, а не пан.
За вихильсами придан,
За зиком та за сміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, лях ледачий.
А він так добре бачив,
А надто молодую.
За що пак милус Господь
Лихую твар такую,
Як цей правитель? Другий год,
Як він з німецькими плугами
Забрався голий в цей куток,
А що тих бідних покриток
Пустив по світу з
байстрюками!
Отже й нічого! А жонатий,
І мас двос діточок,
Як янгеляточок.
Дивітесь: вийшла погуляти,
Мов краля, пані молодая
З двома маленькими дітьми.
Із коча пан мій вилізас,
І посила за молодим.
А потім діточок вітас
І жінку, кралю молодую,
Аж тричі, бідну, цілус.
І, розмовляючи, пішли

Лбо не дозналисъ.
А то скажуть, что на шляхах
Чинимо розбої,
Та ще дальше запровторять, —
Пропадем обос!

I.

Собі в покої. Незабаром
І молодого привели.
На завтра в город одвезли,
Та й заголили в москалі.
Отак по нашому звичаю,
Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть, без пари
Судилося Господом зносить
Красу і молодість. Мов чари,
Розсипалось та розлилось ...
І знову в люди довелось
Проситись в найми? Ні, не
знову:
Вона вже панна покойова,
Уже Марисею зовуть,
А не Мариною. Найпаче
Сердешній плакать не дають,
Вона ж сковаста, та й плаче.
Дурна! Йи шкода мужика,
Та жаль святого сіряка.
А глянь лиш гарно кругом
себе:
І раю кращого не треба!
Чого ти хочеш — забажай:
Всього дадуть, та ще й багато.
«Не треба», кажеш, «дайте
хату»?
Цього вже лучче й не благай!
Бо це — сама здорована знаєш...
Дивися, огирєм яким
Сам пан круг тебе похожас:

Уже чи добрим, чи лихим,
А будеш панською ріднею,
Хіба повісишся . . .

За нею

Приходила мати
У пана просити;
Звелів не пускати,

А як прийде — бити.
Що тут й робити?
Пішла, ридаючи, в село:
Одним-одно дитя було,
Та і те пропало . . .
• • • • • •

II.

Неначе ворон той, летячи,
Про непогоду людям криче:
Так я про слези та печаль,
Та про байстрят отих ледачих,
Хоч і нікому іх не жаль,

Розказую, та плачу.

Мені їх жаль . . . Мій Боже
милій!

Даруй словам святую силу
Людськес серце пробивати,
Людські слези пролинвати:
Щоб милості душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путями добрими ходить,
Святого Господа любить,
І брата милувати! . . .

Насилу

Прийшла додому. Подивилась:
Цвіти за образом святым,
І на вікні стоять цвіти;
На стінах фарбами хрести,
Неначе добрая картина,
Понамальовані. Марина,
І все Марина, все сама . . .
Тілько Мариночки нема . . .
І ледве-ледве вийшла з хати.
Шішла на гору, на прокляті
Палати глянути, та й пішла
Аж до палат. Під тином сіла

І ніч цілесіньку сиділа
Та плакала. Уже з села
Ватажники ватагу гнали,
А мати плакала, ридала.
Уже і сонечко зійшло,
Уже й зайдло, смеркati стало,
Не йде, сердешная, в село,
Сидить під тином. Проганяли;
Уже й собаками цькували,
Не йде, та й годі . . .

А Марина в сукні білій,
Неначе білиця,
Богу молиться, та плаче,
Замкнута в світлиці.
Опріч пана, у світлицю
Ніхто не вступає:
Сам і юсти їй приносить,
І просить, благас,
Щоб на його подивилася,
Щоб утерла очі, —
І дивитися не хоче,
І юсти не хоче.
Мордується лях поганий,
Не зна, що й почати?
А Марина в'янне, сохне,
У білих палатах.
Уже й літо минулося,
Зима вже надворі;
А Марина сидить собі,
Уже й не говорить

І не плаче. Отак її
Доканав, небогу,
Той правитель! А все-таки!
Не відіс нічого,
Хоч заріж її, та й годі!
Така вже вродилася!

Раз увечері зимию
Марина дивилася
На ліс чорний; а зза лісу
Червоний, діжкою,
Місяць сходив. — «І я колись
Була молодою!»

Прошептала, задумалася,
Потім заспівала:

«Хата на помості,
Наїхали гости;
Розплітали коси,
Та стрічки знімали,
А пан просить сала,
А чорт істи просить.
Гуси, гуси білі
В ірій полетіли,
А сіри — на море.»

* * * * *

Ш.

Завили пси надворі,
Зареготалися псаці,
А пан, червоний — аж горить,
Іде в світлицю до Марини,
Як Кирик²⁰ п'янний.

Ніби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тином, знай, собі сидить.
Стара неначе одуріла.
Мороз лютоує, аж скрипить,
Луна червона побіліла,
І сторож: болзно кричить,
Щоб злого пана не збудити.
Аж гляди! — палати зайнялися.
Пожар! Пожар!... І де взялися
Ті люди в Бога! Мов з землі
Родилися і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
Та я диво там таки було!
Марина гола на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матір'ю, і — страх! —
З ножем окровленим в руках,
І приспівувала:

«Чи не це ж та кумаєся,
Що підтикалася?
Як була я пані
В новому жупані —
Паничі лицялись,
Руку цілували.» (До матері)

— А ви до мене на весілля
З того світу прийшли?
Мені вже я косу розплели,
Та пан приїхав. Гиля! Гиля!
Чи то не гуси, — то пани!
Дивися — в ірій полетіли...
Агу! Гиля! До сатани,
До чорта в гості!... Чуєш?
Чуєш?

У Київі всі дзвони дзвонять.
Чи Бачиш? Он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить пити... А ти знаєш,
Що я зарізала його?...
Дивися! Он-де головицею
Стоїть на комині... Чого,
Чого ти дивишся на неї?
Це мати, мати! Не дивись —
А то з'єси. Ось на — дивись!

(Дас дулі і співас:)

«Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискаля!
Москалі, москалі
Запасок навезли;
Паничі —
Дукачів,

А поповичі з міста
Навезли намисто.
Бий, дзвоне, бий!
Хмару розбий!
Нехай хмари
На Татари,
А сонечко на християни!
Бий, дзвоне, бий!»

МАТИ.

Мариночко! Ходімо спать!

МАРИНА.

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо. Поганий,
Дивися! — лізے цілуватъ.
Ось тобі на!

МАТИ.

Ходімо спать! (До людей:)
Хрещені люди, поможіте!

МАРИНА.

Беріть мене! Беріть, в'яжіте!
Ведіть до пана у світлицю!
А ти чи підеш подивитися:
Якою паниною Марина
У пана взаперті сидить?
І в'яне, сохне, гине, гине
Твоя сдиная дитина, —
Твоя Мариночка? (Співас:)
«Ой, гиля, гиля, сірій гусі!
Гиля на Дунай!
Зав'язала головоньку,
Тепер сиди та думай!»
І пташкам воля, в чистім полі.
І пташкам весело літать,
А я зов'янула в неволі.
(Плаче:)
Хоча б намисто було взято:

Оде б повісилась... От бачиш,
Телер і шкода!... Хоч топись!
Чого ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко! Дивись:
Це я, Мариночка твоя!
Дивися: чорная змія
По снігу лізе... Утечу!
У їрій знову полечу!
Бо я зозулею вже стала...
Чи він у гості не приходив?
Убили, мабуть, на войні...
А знаш, снілося мені:
Удень неначе місяць сходив,
А ми гуляємо над морем
Удвох собі. Дивлюся: зорі
Попадали неначе в воду,
Тілько осталася одна,

Одна-однісінка на небі.
Л я, неначе іавіска,
В Дунасві шукаю броду,
З байстрем розхрістана бреду.
Сміються люди надо мною,
Зовуть покриткою, дурною;
І ти смієшся, а я плачу.
Ба ні, не плачу — рेगочусь...
Дивися, як я полечу,
Бо я — сова ...

Та й замахала,
Неначе крилами, руками

І пострибала через двір
У поле, виючи мов звір.
Пошкандиніала стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до одного спеклись,
Неначе добре поросита;
Згоріли білії палати,
А люди тихо розійшлись.
Марини й матері не стало ...
Уже весною, як орали,
Два трупи на полі найшли
І на могилі поховали.

1848.

Кос-Арал

ПРОРОК.

(Н. В. Тарновській³⁰).

Неначе праведних дітей,
Господь, люб'я своїх людей,
Послав на землю їм пророка —
Свою любов благовістить,
Святому розуму учить.
Неначе наш Дніпро широкий,
Словя його лились, текли
І в серце падали глибоко,
І ніби тим огнем пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люди, і молились
Йому, і сліззи, знай, лили.
А потім?... Люди, род лукавий,
Господнюю святую славу

Розтлили ... і чужим богам
Пожерли жертві, омерзились,
І мужа свята — горе вам! —
На стогнах каменем побили,
І заходилися гулять,
Святою кров'ю шинкувати.
І праведно Господь великий,
На вас, на лютих, на вас диких
Кайдани повелів кувати,
Глибокі тюрми мурувати,
І — роде лживий і жестокий! —
Вомісто кроткого пророка —
Царя вам повелів надать!

1848.

Кос-Арал.

СИЧІ.

На ниву в жито уночі,
На полі, на роздоллі,
Зліталися по волі

Сичі —
Пожартувати,
Поміркувати,

Щоб бідне птаство заступить,
Орлине царство затопить
І геть спалити,
Орла ж повісить на тичині
І, при такій годині,
Республіку зробить.
І все б, здавалося? А ні!
Щоб не толочили пашні,

Воно було б не диво,
Як би хто інший на тій ниві
Сільце поставив, а то зирк

Таки голісінський мужик
Поставив любо, та й пішов
В копиці спать собі, а рано,
Не вмившися, зайшов
Гостей довідати. Та й погані,
Усі до одного сичі!
Оце тобі варі й печі!
Щоб не нести долому
Таке добро, то побивав,
А інших гратаця оддав
Приборканіх воронам,
І не сказав нікому.

1848.

Кос-Арал.

Між скалами, неначе злодій,
Понад Дністром¹¹¹) іде вночі
Козак. І дивиться йдучи
На каламутну темну воду
Неначе ворогові в очі,
Неначе вимовити хоче:
— «Дністре, водо каламутна!
Винеси на волю,
Або втопи, прінамені,
Коли така долі!»
Та й роздягся на камені,
У воду кинувся, пливє,
Аж хвilia синяя реве.
І, ревучи, на той берег
Козака виносить.
Стрепенувся сіромаха —
І голий, і босий,
Та на волі, і більш нічого
У Бога не просить.
Пострівай лиш: може, брате,
На чужому полі
Талану того попросиш
Та тісі долі...

Пішов собі темним яром,
Та співає, йдучи:

«Ой, зпід гори, та зпід кручини
Ішли мажкі, ринучи;
А за ними йде та чорнявал,
Та плаче-рида, йдучи.»

Уже як хочете: хоч лайте,
Хоч і не лайтсі, й не читайте —
Про мене!... Я і не прошу,
Для себе, братіки, спишу,
Ще раз те оліво потрачу;
А, може, дастъ Бог, і заплачу,
То й буде з мене...
Нумо знові!

Покинув матір і господу,
Покинув жінку, жаль, та й
годі!
На Бессарабію пішов
Оцей козак. Погнало горе
До моря пити. Хоч говорять:
Аби файда в руках була.
А хлопа, як того воля,
У плуг голодного впряжеш.

• • • • •
Троха лишень, чи так?
Ще змалку з матір'ю старою

Ходив з торбами цей козак.
Отак і виріс сиротою
У наймах. Сказано, шарпак,
То й одружився собі так:
Узяв хорошу, та убогу, —
Звичайніс, наймичку. А пан...
(І неталан наш і талан, —
Як кажуть люди, все од Бога)
Наглядів, клятий: панські очі!
Та й ну гостинці засилати.
Так і гостинців братъ не хоче,
Не хоче й пана закохать.
Що тут робить? — За чоловіка,
Укоротивши йому віка...
А жінку можна привітати.
Трохи не сталося отак!
До нитки звіася мій козак,
Усе на панщині проклятій.
А був хазяїн...

А жіночку свою любив,
І — Господи єдиний! —
Як те паня, як ту дитину,
У намистах водив.

Та знемігся неборака,
Хоч продавай хату
Та йди в найми! Отак його
Оточ пан проклятий
Допік добре! А жіночка,
Мов цього й не знає,
У доброму намистечку
В садочку гуляє,
Як та краля. — «Що тут
робить?»

Сердега міркус:
— «Покину їх та утечу?!

Хто ж їх нагодує?
Хто догляне? Одна — стара,
Не здужас встати;
А другая — молодая,
Дума погуляти.

Як же його? Що ділти?
Горе мос, горе!»

Та й пішов, торбину
взявши
За синес море
Шукать долі. Думав прийти
Та хоч жінку взяти,
Стара мати і тут буде
Віку доживати
На господі.

Так отак то
Трапляється в світі!
Думав жити, поживати,
Та Бога хвалити,
А довелось на чужині
Тілько сльози лити, —
Більш нічого! Нудно йому
На чужому полі.
Всього надбав роботяга,
Та не придбав долі,
Талану того святого.

Світ Божий немилій —
Нудно йому на чужині,
І добро остило.
Хочеться хоч подіздіться
На свій край, на милий,
На високі могили,
На степи широкі,
На садочек, на жіночку,
Кралю карооку.
Та й поплив Дністром на
сей бік
Покинувши волю,
Бродягою. О, Боже мій!
Якес ти, поле, —
Свое поле! — яке-то ти
Широке, широке,
Як та воля!...

Прийшов додому уночі.
Стогнала мати на печі,
А жінка у коморі спала
(Бо пан нездужа). Жінка
встала,
Неначе п'явка та впилася
І, мов водою, залилась
Дрібними, як горох, слізами
(І це трапляється між нами,
Що піж на серце наставля,
А сам цілус). Ожила
Моя сердешна молодиця:
І де ті в Господа взліси
Усікі штучні їства!
Сама ж, неначе нежива,
На плечі пада. Напоїла
І нагодувала,
І спать його, веселого,
В коморі поклада.
Лежить собі, неборака,
Думас-гадас, —
«Як то будем мандрувати»,
І тихо дрімас.
А жіночка молодая
Кинулась до пана,
Розказала: «отак і так!»
Любо та кохано

Прийшли, взяли сіромаху,
Та й повезли з дому
Пройдисвіта, волоцюгу,
Прямо до прийому.

І там доля не кинула.
Дослуживсь до чину,
Та й вернувся в село своє,
І служить покинув.
Уже матір поховали
Громадою люди,
І пан умер. А жіночка
Московкою всюди
Хиляється — і по жидах
І по панах, боса.
Найшов її, подивився
І, сивоволосий,
Підняв руки калічені
До святого Бога,
Заридав, як та дитина,
І — простив небогу.

Отак, люди, научайтесь
Ворогам прощати,
Як сей неук! . . .
Де ж нам грішним
Добра цього взяти?
• • • • •

1848.

Кос-Арап.

І небо невмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яній. очерет
Без вітру гнеться... Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем,
Нудити світом? Не говоритьъ,
Мовчить і гнеться, мов жива,

В степу пожовкля трава,
Не хоче правдоночки сказати . . .
А більше ні в кого спітати.

1848.

Кос-Арал.

І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї,
То одинокому мені
Здається — кращого немас
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славна країна.
Аж бачу, там тілько добро,
Де нас нема.

В лиху годину,
Якось недавно²²) довелось
Мені заіхати в Україну,
У те найкращес село,
У те, де мати повивала
Мене малого, і вночі
На свічку Богу заробляла;
Поклони тяжкій б'ючи,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину . . . Добре, мамо,
Що ти зарані спать лягла!
А то б ти Бога прокляла
За мій талан.

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі
Блукануть люди; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись;
Стави бур'яном поросли.
Село неначе погоріло.
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть.

І я, заплакавши, назад
Поіхав знову на чужину.

І не в однім отім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві. Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини,
А препоганії пани
Жидам, братам своїм
Хорошим,
Останні продають штани . . .

Погано дуже, страх погано
В оцій пустині пропадати;
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати, — і мовчать.

А як не бачиш того лиха,
То скрізь, здається, любо,
тихо,
І на Україні добро;
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,

Красується, любується
На всю Україну,
А понад ним зеленіють
Широкі села;
А у селах у веселих
І люди веселі.
Воно б, може, так і сталось,
Як би не осталось
Сліду панського в Україні!

1848.

Кос-Арал.

Не для людей, тісю слави,
Мережані та кучеряви
Оці вірші віршую я —
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
Зза Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Одиноку душу,
Убогую. Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.

I радий я, і веселий,
I Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю.
Нехай летять додомоньку
Легенькій діти
Та розкажуть, як то тяжко
Було їм на світі! ...
I в сім'ї веселі тихо
Дітей привітають,
I сивою головою
Батько покибає,
Мати скаже: «Водай тії
Діти не родились!»
А дівчина подумає:
«Я їх полюбила!»

1848.

Кос-Арап.

Коло гаю, в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високі
Одна одну хилить.
I без вітру гойдаються,
Мов бороться в полі.
Ото сестри чарівниці —
Оти тополі.

Закохалися обидво
В одного Івана;
А Іван, козак звичайний,
Обох їх не ганив,
А лицяєвся то з тісю,
То з другою любо,
Поки в'ялу, увечері.
Під зеленим дубом
Не зійшлися усі троє.
— Отак то ти, кате,
Знущаєшся над сестрами ...
I пішли шукати

Трути-зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля, накопали
I стали варити;
Заплакали, зарыдали,
A нема де дітись:
Треба варити!

Наварили;
Івана отруїли,
I поховали коло гаю
В полі на могилі.

I байдуже? Ні, не дуже:
Бо сестри ходили
Щодень Божий, вранці рано
Плачать над Іваном,
Поки самі потруїлись
Тим зіллям поганим.

A Бог людям на науку,
Поставив їх в полі
На могилі тополями;

I тії тополі
Над Іваном, на могилі,
Коло того гаю,

I без вітру гойдаються,
I вітер гойдас.

1848.
Кос-Арал

Як би мені черевики,
То пішла б я на музинки...
Горенько мос!
Черевиків немас,
А музика грас, грас,
Жалю завдає!

Ой, піду я боса полем,
Пошукаю свою долю.
Доленько моя!
Глянь на мене, чорнобриву!
Моя доле неправдива,
Безталанна я!

Дівчаточка на музинах
У червоних черевиках —
Я світом нужу...
Без роскоші, без любові,
Зношу свої чорні брови,
У наймах зношу!

1848. Кос-Арал.

I багата я,
I вродлива я,
Ta не маю собі пари,
Безталанна я!

Полюбилася би я,
Одружилася би я
З чорнобривим сиротою,
Ta не воля моя!

Тяжко, важко в світі жити
I нікого не любить,
Оксамитові жупани
Одинокій носить!

Батько-мати не сплять,
На сторожі стоять,
Не пускають саму мене
У садочок гулять!

A хоч пустять, то з ним,
З препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

1848. Кос-Арал.

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою —
Така доля моя!

Люди горді, злі
Розрізнили, взяли
Ta повезли до прийому
Оддали в москалі!

І московкою я,
Одинокою я
Старлюся в чужій хаті —
Така доля моя!

1848.

Кос-Арап.

Породила мене мати
У високих у палахах,
Шовком повила;
У золоті, в оксамиті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.
І виростла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолицая.
Убогого полюбила,
Мати заміж не пустила,
Осталася я

У високих у палахах
Увесь вік свій дівувати . . .
Недоля моя!
Як билина при долині,
В одинокій самотині
Старлюся я;
На світ Божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуся,
А матір стару . . .
Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру.

1848.

Кос-Арап.

Ой, я свого чоловіка
В дорогу послала,
А од шинку та до шинку
Стежечку топтала,
Та до куми заходила
Пшона позичати,
Отих дітей годувати
В нетопленій хаті.

І нагодувала,
І спати поклала,
Сама пішла до дяка
Добувати п'ятака,
Та й заночувала.

А із Криму чоловік
Ледве ноги доволік;
Воли поздихали,
Вози поламались,
З батіжками чумаченьки
Додому вертались.

Увійшов у хату,
Ударивсь об поли:
Лазять діти у запічку,
Голодні і голі.
— «А де ваша, діти, мати?»
Сердешний питас.
— „Тату! тату! Наша мати
У шинку гуляє.”

1848.

Кос-Арап.

Ой, ви гострю товариша,
Засуну в халляву.
Та піду шукати правди
І тісі слави.
Ой, піду я не лугами
І не берегами,
І піду я не шляхами,
А понад шляхами.
Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,

У шляхтича поганого
В поганім жупані,
І у ченця, як трапиться —
Нехай не гуляє,
А святе письмо читас,
Людей поучас:
Щоб брат брата не різали
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

1848.

Кос-Арал.

По улиці вітер віс
Ta сніг замітас,
По улиці попід тиню
Вдова шкандинас
Під дзвіницю, сердешнала.
Руки простягати
До тих самих, до багатих,
Що сина в салдати

Позаторік заголили . . .
А думала жити:
Хоч на старість у невістки
В добре одпочити . . .
Не довелось . . . Виблагала
Тую копійчину . . .
Ta Пречистії поставила
Свічечку за сина . . .

1848.

Кос-Арал.

Ой, сяду я під хатою,
На улицию гляну,
Як то тій дівчаточка
Без своєї Ганни,
Без мосії Ганнусеньки,
У хрещика грають?

I граються невесело,
I не так співають
Дівчаточка . . . А мосії
Голубки немас:
У свекрухи десь воркус,
Мене виглядає.

1848. Кос-Арал.

Закувала зозуленька
В зеленому гаї;
Заплакала дівчинонька —
Дружини немас.
А дівочі молодії
Веселії літа,
Як квіточка за водою,
Пливуть з цього світа.

Як би були батько-мати,
Ta були б багаті,
Було б кому полюбити,
Було б кому взяти.
А то нема, сиротою
Отак і загину,
Дівуючи, в самотині
Денебудь під тином.

1848. Кос-Арал.

ШВАЧКА.²⁶³⁾

«Ой, не п'ється горілочка,
Не п'ються й меди;
Не будете шинкувати,
Прокляті жиди!

Ой, не п'ється тес пиво,
А я буду пить;
Не дам же я вражим ляхам
В Україні жити.

Ходім, батьки-отамани,
У Фастові²⁴⁾ в неділю,
Та надінем вражим ляхам
Кошуленьку білу, —

Ні, не білу, а червону . . .

Ходім, погуляєм,
Ta в пригоді свого батька
Старого згадаєм,
Полковника Фастовського,
Славного Семена.

Ходім, брати! Не згинете,
Хлопці, коло мене.»

В Переп'яті²⁵⁾ гайдамаки
Нишком очували;
До схід сонця у Фастові
Хлоп'ята гуляли.

Прийди з того Межигоря,
Наш славний Паліо.
Подивися, що той Швачка
У Фастові діє!

Добре діє! . . . У Фастові,
У славному місті,
Покотилося ляхів, жидів
Не сто і не двісті,

А тисячі. Базарами
Кров почервоніла,
А оранди з костильами,
Мов свічки, згоріли.

В самім замку невеличку
Церковку святую
Не спалено, — отам Швачка
Співа: «алилуя!»

Хвалити Господа, веселій,
І каже сідлати
Коня свого вороного:
Мас погуляти

У Бихові²⁶⁾, славнім місті,
З Левченком²⁷⁾ укупі,
Потоптати жидівського
Й шляхецького трупу.

1848.
Кос-Арал.

Ой, не п'ються пива, меди,
Не п'ється вода;
Прилучилася з чумаченьком
У степу біда:

Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Упав чумак коло воза,
Упав та й лежить.

Із' Одеси преславної
Завезли чуму;

Покинули товариша,
Горенсько йому!

Воли його коло воза
Понуро стоять;
А із степу гайворони
До його летять.

«Ой, не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу:
Наклювавшись, подожнете
Коло мене вкупі.

Ой, полетіть, гайворони
Мої сизокрилі,
До батечка, та скажіте,
Щоб службу служили,

Та за мою грішну душу
Псалтир прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала!»

1848.

Кос-Арал.

На улиці невесело,
В хаті батько лас,
А до вдови на досвітки
Мати не пускає.

Що ж мені робити?
Де мені подітись?
Чи то з іншим полюбитись,
Чи то утопитись?
Ой, надіні я сережки
І добре намисто,

Та піду я на ярмарок
В неділю на місто;
Скажу йому: «Сватай мене,
Або одчепися!
Бо як мені у матері . . .
То лучче топіться.»

1848.

Кос-Арал.

У цієї Катерини
Хата на помості;
Із славного Запорожжя
Наїхали гости;
Одим Семен Босний,
Другий Іван Голий,
Третій, славний вдовиченко,
Іван Ярошенко.

— З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили такої,
Як ця Катерина!
Один каже: «Брате!
Як би я бататий,
То отдав би все золото
Оцій Катерині
За одну годину.»

Другий каже: «Друже!
Як би я був дужий,
То отдав би я всю силу

За одну годину
Оцій Катерині.»
Третій каже: «Діти!
Нема того в світі,
Чого б мені не зробити
Для цієї Катерини
За одну годину.»

Катерина задумалась
І третьому каже:
«Есть у мене брат сдиний,
У неволі вражай,
У Криму десь пропадас.
Хто його достане,
То той мені, Запорожці,
Дружиною стане!»

Разом повстали
Коней посідали,
Поїхали визволяти

Катрінного брата.
Один утонувся
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові²³⁾
На кіл посадили;
Третій, Іван Ярошенко,
Славний вдовицєнко,
З лютої неволі,
Із Бакчисараю²⁴⁾,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великий хаті:
«Вставай, вставай, Катерина,
Брата зострічати!»
Катерина подивилася

Та я заголосила:
— „Це не брат мій, це — мій
милив,

Я тебе дурила.” —
«Одурила!»
І Катерина
Додолу скотилася
Головонька. «Ходім, брате,
З поганої хати!»
Поїхали Запорожці
Вітер доганяти.

Катерину чорнобриву
В полі поховали,
А славний Запорожці
В степу побратались.

1848.
Кос-Арап.

Ізза гаю сонце сходить,
За гай і заходить;
По долині увечері
Козак смутний ходить.

Ходить він годину,
Ходить він і другу.
Не виходить чорнобрива
Із темного лугу,

Не виходить, зрадлива ...
А з лру та з лісу,
З собаками та псалями,
Іде пан гульвіса.

Цькують його собаками,
Крутять назад руки,
І завдають козакові
Смертельні муки;

У льох його, молодого,
Тої пан замикає,
А дівчину покріткою
По світу пускає ...

1848.
Кос-Арап.

Ой, пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з
другою.
А другаї таї,
Розлучниця злая,

Багатал сусідонька,
Вдова молодал.
А я вчора з нею,
З цією змісю,
В полі плоскінь вибірала.

Та все й розказала:
Що як мене любить,
Женитися буде,
І до себе, злую суку,
Просила в придані.

Іване мій, Іване,
Друже мій коханий!
Побий тебе сила Божа
На наглій дорозі!

1848.
Кос-Арал.

Не так тиі вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять,
І попросяль тебе в хату,
І будуть вітати,
І питати тебе про тебе,
Щоб потім сміялись,

Щоб з тебе сміялись,
Щоб тебе добити.
Без ворогів можна в світі
Якнебудь прожити;
А ці добрі люди
Найдуть тебе всюди,
І на тім світі, добряги,
•Тебе не забудуть!

1848.
Кос-Арал.

Ой, люлі, люлі, моя дитино,
Вдень і вночі . . .
Підеш, май сину, по Україні,
Нас кленучи.

Сину мій, сину! Не клени тата,
Не пом'лни!
Мене прокляту: я — твоя маті —
Мене клени! . . .

Мене не стане, не йди між люди,
Іди ти в гай:
Гай не спітас, я бачить не буде,
Там і гуллай!

Найдеш у гаї тую калину,
То я пригорнись! . . .
Бо я любила, моя дитино,
Ї колись.

Як підеш в села, у тиі хати,
То не журись;
А як побачиш з дітками матір,
То — не дивись! . . .

1848. Кос-Арал.

Ой, чого ти почорніло,
Зеленес поле?
— Почорніло я од крові
За вольниую волю.
Круг містечка Берестечка²⁰⁾
На чотири милі
Мене славні Запорожці
Своїм трупом вкрили;
Та ще мене гайзорони
Укрили з півночі . . .

Клюють очі козацькі,
А трупу не хочут²¹⁾).
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю . . .
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетесь на волю —
Будете орати
Мене зтиха та, орючи,
Долю проклинати . . .

1848.

Кос-Арал.

Туман, туман долиною,
Добре жити з родиною.
А ще лучче за горою
З дружиною молодою.

Ой, піду я темним гасм,
Дружинонки пошукаю.
«Де ти? Де ти? Озовися!
Прийди, серце, пригорнися!

Нумо, серце, лицятися,
Та пойдем вінчатися,
Щоб не знали батько й мати,
Як нас буде піл в'язати.»

Одружилася, заховалася . . .
Бодай була не кохалася!
Легче було б самій жити
Як з тобою в світі битись.

1848.

Кос-Арал.

У неділеньку у святую,
У досвітнюю годину,
У славному-преславному
Місті Чигирині,
Задзвонили в усі дзвони,
З гармати стріляли,
Превелебнуу громаду
Докупи скликали.

З святыми корогвами,
Та з пречесними образами
Народ з попами
З усіх церков на гору йде,
Мов та Божа бджола гуде.
З монастиря святого
У золоті, аж ссяє,

Сам архимандрит вихожас,
Акафист читас,
Поклони покладас.

Поважно та тихе,
У раннюю пору,
На високу гору
Сходились полковники.
І військо, як море,
З знаменами, з бунчугами
З лугу виступало,
Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Оніміли дзвони,

I громада покладає
Земній поклони.
Молебствіс архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бога просить, хвалить,
Щоб дав їм мудrosti дознати,
Гетьмана доброго обрати.
I одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана,
Преславного Лободу Івана²⁷³),
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчугами
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридас,
До Бога руки здіймас,
Три поклони покладас
Великій громаді
I, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— «Спасибі вам, панове
молодці,
Преславній Запорожці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!

А ще б краще ви зробили,
Як би, замісць старого,
Та обрали молодого
Завзятого молодця.
Преславного Запорожця
Павла Кравченка-
Наливайка²⁷³).
Я стар чоловік, нездужаю
вестати,
Буду йому пораду давати,
По-батьківськи научати,
Як на ляха стати.
Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братця,
На ляха водити,
Не мені тепер, старому,
Булаву носити.
Нехай носить Наливайко,
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі ляхи
У своїй Варшаві»

Громада чимелем загула:
У дзвони задзвонили;
Гармата заревла,
І бунчугами вкрили
Преславного Запорожця
Павла Кравченка-Наливайка.

1848.

Кос-Арал.

У перетику ходила
По горіхи,
Мірошника полюбила
Для потіхі.
Мельник меле, шеретус,
Обернеться, поцілує
Для потіхи.

У перетику ходила
По опеньки,
Лимаренка полюбила
Молоденька.
Лимар кичку зашиває,
Мене горне, обімає
Молоденьку.

У перетику ходила
Я по дрова,
Та бондаря полюбила
Чорноброва.
Вондар відра набивас,
Мене горне, пригортас
Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,
Моя мати,
Кого будеш попереду
Зятем звати —
Усіх, усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
Будеш звати.

1848.

Кос-Арал.

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зходило,
А я молоденька
На шлях, на дорогу
Невеселая виходила;
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Того молодого
Чумаченька свого
Зострічати.

Ой, зострілась я
За тими лозами
Та з чумацькими возами:
Ідуть його воли,
Воли половині,
Ідуть, ремигають;
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немас.

Ой, копали йому в степу при дорозі
Та притиками яму;
Завернули його у ту ю рогожу,
Та й спустили Івана
У ту яму глибокую
На високій могилі.
Ой, Боже милий! Милий, милосердий,
А я так його любила!

1848.

Кос-Арал.

Не тополю високую
Вітер нагинає,
Дівчиночка одинока
Долю зневажас.
— „Бодай тобі, доле,
У морі втопитись,
Що не даш мені й досі
Ні з ким полюбитись!

Як дівчата цілуються,
Як їх обнімають,
І що тоді їм діється
Я й досі не знаю . . .
І не знатиму. Ой, мамо!
Страшно дівувати,
Увесь вік свій дівувати,
Ні з ким не кохатись” . . .

1848.

Кос-Арал.

Утоптала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар.

Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
П'ятака.

Я два шаги, два шаги
Пропила,
За копійку дудника
Найніла.

Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай спос лишенко
Забуду!

Отака я дівчина,
Така я!
Спогай мене, серденько,
Виїду я!

1848.
Кос-Арал.

І широку долину,
І високу могилу,
І вечірню годину,
І що снілось, говорилось,
Не забуду я.

Та що з того? Не побрались,
Розйшлися, мов не знались.
А тим часом дорогі
Літа тії молодії
Марне пронеслись.

Помарніли ми обос:
Я — в неволі, ти — вдовою;
Не живем, а тілько ходим
Та згадуєм тії годи,
Як жили колись.

1848.
Кос-Арал.

Навгороді коло броду
Барвінок не сходить.
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

Навгороді коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений; не виходить
Дівчина з хатини.

Навгороді коло броду
Верба похилялась;
Зажурилась чорнобрива.
Тяжко зажурилась.

Плаче, плаче та ридас,
Як рибонька б'ється . . .
А над нею, молодою,
Поганець смеється.

1848.

Кос-Арал.

Як би мені, мамо, намисто.
То пішла б я завтра на місто.
А на місті, мамо, на місті
Там музики грають троїсті.
А дівчата з парубками
Лицяються . . . Мамо, мамо!
Безталанна я.

Ой, піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики,
Нехай люди не здивують,
Як я, мамо, потанцюю . . .
Доленько моя!

Не дай мені вік діувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити!
А поки я заробляю,
Чорні брови полиннюю . . .
Безталанна я!

1848.
Кос-Арал.

«Не хочу я женитися,
Не хочу я братись,
Не хочу я у запічку
Дітей гдіувати;
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити,
Оксамитові жупани
На ріллі носити.
А піду я одружуся
З моїм вірним другом,
З славним батьком
запорозьким

Та з Великим Лугом.
На Хортци у матері
Буду добре жити,
В оксамиті ходитиму,
Меди-вина пити!»

Пішов козак нерозумний
Слави добувати,
Осталася сиротою
Старенькая мати.
Ой, згадала в неділеньку.
Сідаючи, істи:

„Нема мого сина Йвана,
І немас вісти!”

Не через два, не три літа,
Не через чотири
Вернувся наш Запорожець,
Як та хиря, хиря,
Обідранний, облатаний,
Калікою в хату.
Оце тобі Запорожжя,
І сердечна маті!
Нема кому привітати.

Ні з ким пожуритись!
Треба було б молодому,
Треба б одружитись
Минулися молодії
Веселії літа,
Несмас з ким остилого
Серденька нагріти.
Нема кому зострінути,
Затопити хату,
Нема кому води тії
Калиці подати!

1848.
Кос-Арал.

ЧУМА. 274)

Чума з лопатою ходила,
Та гробовища рила, рила,
Та трупом, трупом начиняла,
І «со святими» не співала.
Чи городом, чи то селом
Мете собі, як помелом.
Весна. Садочки зацвіли,
Неначе полотном укриті,
Росою Божою умніті,
Біліуть. Весело землі:
Цвіте, красується цвітами,
Садами темними, лугами.
А люди бідні в селі,
Неначе злакані лгнята,
Позамикалися у хатах
Та й мрут. По улицях воли
Ревуть голодні; на городі
Пасуться коні — не виходить
Ніхто загнать, нагодувати.
Неначе люди тії сплять.
Заснули, добре, знати, заснули!
Святу неділеньку забули,
Бо дзвонів вже давно не чутъ;
Сумують комини без диму;

А за городами, за тином
Могили чорні ростуть.
Під хатами, поміж садами,
Зашиті в шкуру і в смолі,
Гробокопателі в селі
Волочать трупи ланцюгами
За царину, і засипають
Без домовини. Дні минають,
Минають місяці. Село
Навік замовкло, оніміло,
І кропивою поросло.
Гробокопателі ходили,
Та й ті під хатами лягли.
Ніхто не вийшов вранці з хати,
Щоб їх, сердечних, поховати.
Під хатами і заснули.

Мов оазис в чистім полі,
Село зеленіє.
Ніхто в його не заходить;
Тілько вітер віс,
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.
Довго воно зеленіло,

Поки люди з поля
Пожарище не пустили
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотліло,

Попіл вітром розмахало,
І сліду не стало.

Отаке то людям горе
Чума виробляла!

1848.

Кос-Арал.

І знов мені не привезла
Нічого почта з України!
За грішній, мабуть, діла
Караюсь я в оцій пустині
Сердитим Богом. Не мені
Про тес знати, за що караюсь,
Та й знати не хочеться мені!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселій слuchaї
І невеселій ті дні.
Шо пронеслися надо мною
В моїй Україні колись.
Колись божинились та клялись,
Братались, сестрились зо
мною,
Поки, мов хмара, розійшлися
Без сліз, роси тій святої.

І довелося знов мені
Людей на старости... Ні, ні!
Вони з холери повмирали;
А то б хоч клаптик переслали
Того паперу ...

Ой, із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тій, погуляю,
Погуляю понад морем,
Та розважу свое горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.
Люди скажуть, люди зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить і розважить,
І правдоночку мені скаже.

1848.

Кос-Арал.

В неволі, в самоті немас,
Нема з ким серце посднать.
То сам собі когось шукаю
Когось то, з ним щоб
розмовляти.
Шукаш Бога, а находиш
Таке, що цур йому й казати!
От що зробили з мене годи
Та безталання! Та ще й те,
Що літчеко мос святе
Минуло хмарно, що немас

Ніжє единого слuchaю,
Щоб до ладу було згадати.
Видумусеш, щоб серце вбоге
Хоч тихим словом розважать,
Не лізе в голову нічого,
Нема з ким душу посднать!
А душу треба розважать,
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого... Не чутъ!
І мов у полі сніг заносить
Незахолонувший ще труп.

1848.

Кос-Арал.

Ой, умер старий батько
І старенька мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати:
Що мені на світі
Сироті робити?
Чи йти в люди жити,
Чи дома журитись?

Ой, піду я в гай зелений,
Посажу я руту.
Якщо зійде моя рута,
Остануся тута,
Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати.
А як же я, то я піду
Доленъки шукати.

Посходила тая рута,
В гаї зеленіс,
А дівчина-сиротина
У наймах марніс!

1848.
Кос-Арал.

Не вернувся із походу
Гусарин-москаль.
Чого ж мені його шкода?
Чого його жаль?
Що на йому жупан куцій,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?

Ні, не того мені шкода;
А марніс моя врода,
Люди не беруть.
А на улиці дівчата
Насміхаються, прокляти,
«Гусаркою» звуть! . . .

1848.
Кос-Арал.

Кінець другого тому

УНІВЕРСАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА